

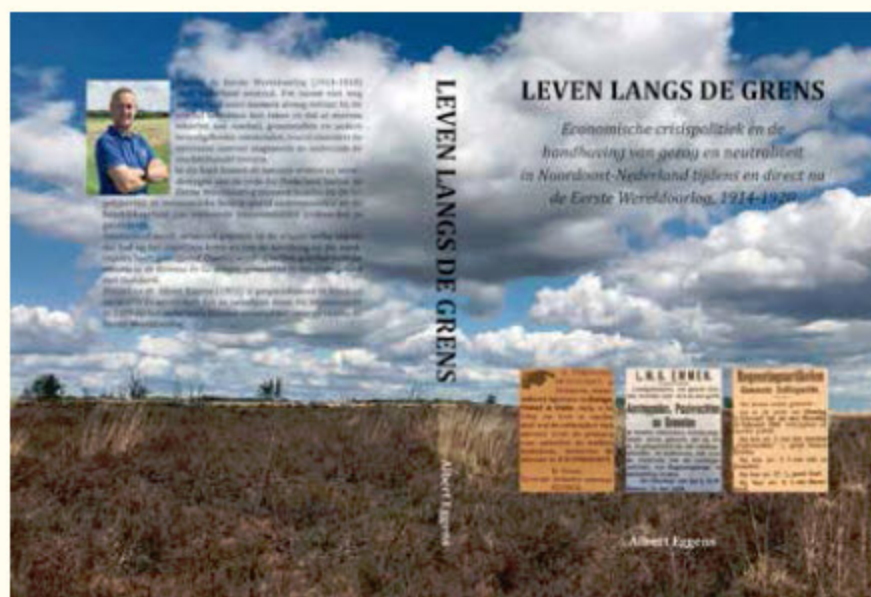
Kroniek

*Emmer-Compascuum en
de Spaanse Burgeroorlog (1936-1939)
Drenthe in de Eerste Wereldoorlog (deel 2)
Honderd jaar geleden
Het Kuyperkaartje van Schoonebeek
Aanvullingen*

Meester Bosch en Elkan Katan

*De vlucht van Roelof Middel en Aldert P.J. van Bruggen
Wie weet meer?*

Op 18 november 2021 is het boek *Leven langs de grens van de Emmer* historicus Albert Eggers verschenen. De omvang van het boek is 446 bladzijden en het is full colour gedrukt.

In het boek vertelt auteur Albert Eggers hoe het er in de Drentse en Groningse gemeente tijdens de Eerste Wereldoorlog (1914-1918) aan toeging.

Aan de hand van de situatie in de Drentse en Groningse gemeenten langs of in de nabijheid van de grens met Duitsland wordt antwoord gegeven op de vragen met welke problemen de inwoners precies te maken kregen tijdens verschillende stadia gedurende de Eerste Wereldoorlog, hoe die het dagelijkse leven en de bedrijfsvoering in Noordoost-Nederland hebben beïnvloed en hoe de bevolking daarop heeft gereageerd.

De burgemeesters van de gemeenten Westerwolde, Jaap Velema (midden) en Emmen, Eric van Oosterhout (rechts) ontvangen uit handen van auteur Albert Eggers het eerste exemplaar.

Artikelen

Cor Faber en Henk Jeurink

Albert Eggers

Piet Naber

Kees Floor

Gerben Dijkstra

Wat hebben Emmer-Compascuum en de Spaanse Burgeroorlog gemeen?

Drenthe en de gevolgen van de Eerste Wereldoorlog (deel 2)

Honderd jaar geleden

Het Kuyperkaartje van Schoonebeek

Aanvullingen

Meester Bosch en Elkan Katan

De vlucht van Roelof Middel en Aklert P.J. van Bruggen

Wie weet meer?

Jeugdoproep Klazienaveen en omstreken (J.O.K.O.)

3

6

16

21

25

28

Redactie

Bijdragen

Piet Naber

Henk Jeurink

Henk Jeurink

Redactioneel

Verenigingsnieuws

Algemene ledenvergadering

1

2

3

Voorbehoud auteursrechten foto's

Bij het plaatsen van foto's in dit blad vraagt de redactie toestemming aan de leveranciers van de foto's. Bij foto's uit het verleden is vaak niet meer te achterhalen wie deze hebben gemaakt. Bent u rechthebbende van een door ons gepubliceerde foto of afbeelding en hebben wij dit niet vermeld, verzoeken wij u contact met ons op te nemen, zodat wij in de eerstvolgende uitgave deze omissie kunnen rechtzetten.

Productie & opmaak

Uitgeverij Drenthe, Beilen - www.uitgeverijdrenthe.nl

Druk Scholma Print & Media, Bedum

@UitgeverijD

Bestuur

P.M. Kraan, voorzitter, De Hietbrink 46, 7824 XT Emmen, 06-38358941, pmkraan99@gmail.com.
H. Jeurink, secretaris, Laan van het Kwekebos 229, 7823 KE Emmen, 06-25186205, secretaris@hvzod.org.
Albert Oost, penningmeester, ledenadministrateur en webmaster Facebooksite, Amsterdamseveldlaan 1, 7887 VD Erica, 0591-301495, aoost3@kpnplanet.nl.
M. Nicolai, bestuurslid, Houtweg 180, 7823 PK Emmen, 06-25555188.
Gré Tiben-Tolner, bestuurslid en webmaster website HVZOD, Hoofdkanaal o.z. 138, 7881 VR Emmer-Compascuum, 0591-351805, gretiben@hotmail.com.
Geert Schutrups, bestuurslid, Parklaan 7, 7822 EA Emmen, 06-55122978, parklaan7@home.nl.

Redactie

P. Naber, redactiesecretariaat, Sierduif 32, 7827 NJ Emmen, 0591-633942.
Gelieve kopij te zenden aan:
p/a P. Naber, redactiesecretariaat, Sierduif 32, 7827 NJ Emmen: p.a.naber@home.nl.

Contact

- Website Historische Vereniging Zuidoost-Drenthe: <https://hvzod.org>.
- Volg ons op Facebook: HVZOD.
- Algemeen e-mailadres: secretaris@hvzod.org.

Lid worden van de Historische Vereniging Zuidoost-Drenthe?

Het lidmaatschap bedraagt € 18,00 en voor huisge-noten € 5,00 extra. Geef uw naam, adres, postcode, woonplaats, telefoonnummer en e-mailadres per post of per e-mail door aan: H. Jeurink, secretaris, Laan van het Kwekebos 229, 7823 KE Emmen, 06-25186205, secretaris@hvzod.org.
Het lidmaatschap wordt automatisch verlengd, tenzij het lidmaatschap voor 1 december van het lopende verenigingsjaar schriftelijk of per mail wordt opgezegd.

Contributie

In de maanden januari/februari ontvangen leden, die geen incasso hebben, een factuur ter voldoening van hun jaarlijkse contributie.
Leden met een incasso, ontvangen géén factuur. Hun contributie wordt in de maand februari automatisch van hun rekening afgeschreven

Bankrelatie

Rekeningnummer NL78 RABO 0104 4688 15, Historische Vereniging Zuidoost-Drenthe, Amsterdamseveldlaan 1, 7887 VD Erica.

Redactioneel

In de vorige *Kroniek* kon u het eerste deel van het artikel 'Drenthe en de gevolgen van het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog', geschreven door dr. Albert Eggens lezen. Daarin werd geschreven over het begin van die periode: 1914-1916. In dit nummer het tweede deel over de jaren 1917-1920 met onder andere gevolgen voor de voedselvoorziening, de brandstoffen, zoals de turfproductie tijdens en na de oorlog, de distributie en demonstraties.

Een bekend boekje bij geïnteresseerden van de Drentse geschiedenis is de *Gemeente-atlas van Drenthe* samengesteld omstreeks 1867-1880 door Jacob Kuijper. Maar in de vroegste uitgaven ontbreekt Schoonebeek. Hoe zat dat? De schrijver Kees Floor doet dat uit de doeken aan de hand van de kaartjes uit de atlas.

In de *Kroniek* van december 2020 en de *Kroniek* van maart 2021 is geschreven over het ondergedoken joodse echtpaar Elkan Katan en Rie van Daalen. Zij hadden verschillende onderduikadressen. Intussen zijn er nieuwe feiten aan het licht gekomen en dus is er een aanvulling op beide vorige artikelen.

Uiteraard ontbreekt ook de rubriek '100 jaar geleden' niet met berichten uit de *Emmer Courant* van het laatste kwartaal van 1921, het jaar waarin de grote veencrisis begon met als gevolg veel werkloze veenarbeiders.

In de rubriek 'Wie weet meer' zijn foto's te zien van jongelui die meewerkten aan opnames bij de Jeugdomroep Klazienaveen en Omstreken (J.O.K.O.) in de jaren vijftig en de jaren zestig. De redactie wil graag meer weten over hen en over J.O.K.O. zelf.

Verder verwijzen we u naar de bestuursmededelingen, waaronder een aankondiging van de algemene ledenvergadering in januari als corona geen roet in het eten gooit, want je weet het tegenwoordig maar nooit.

De redactie van de *Kroniek* ontvangt gaarne kopij kopij.

Verenigingsnieuws

Algemeen

Opnieuw wordt ons het zicht op betere tijden ontlopen. Het afronden van de voorgenomen activiteiten in het kader van *75 jaar Vrijheid* houdt het bestuur nog steeds bezig. De jaarlijkse excursie vindt nu in mei 2022 plaats. Nog altijd op anderhalve meter uit elkaar en op de onmogelijkste plaatsen moet dat mondkapje worden voorgedaan. Dus nog steeds geen terugkeer naar normaliteit in ons dagelijks leven. Deze keer hadden we wel een activiteit waarop we met genoegen kunnen terugblikken.

Dolmen

Meer dan duizend mensen hebben deelgenomen aan de naamgeving van de fly-over in het weggedeelte van de N34 nabij Erm. De provincie schreef namelijk een prijsvraag uit voor een passende naam voor het nieuwe bouwwerk. De jury koos voor Dolmen, een ander woord voor hunebed. En dat sluit volgens een van de winnaars perfect aan bij de Hunebed Highway. Gelukkig behoudt het nabijgelegen viaduct de vertrouwde naam van Klinkmolenbrug. Dat laatste tot grote vreugde van uw secretaris. Deze naam prijkt weer als vanouds op de plek die al verscheidene eeuwen onder deze naam bekend staat. Op de Hottinger kaart (1773-1794) staat: *Klinkmoolenbrug* en op de topografische atlas van omstreeks 1900 *Klenkemolenbrug* (zie achterzijde omslag). De huidige naam *Klinkmolenbrug* is een stuk ouder. In de archieven van Huis Terwolde staat in akte 1354: Akte van verkoop door Herman Schierenbeek aan Johan Sickinge en anderen van het erf de Klenkenmole in de marke van Noord- en Zuidbarghe uit 1624 (charter 1). Historisch hebben hunebed en Klinkmolenbrug alles met de marke Noord- en Zuidbarghe te maken. Een Highway is meer iets voor verzamelaars van bijzondere naam-bordjes!

Terugblik

Op 25 september 2021 durfde het bestuur het weer aan om met elkaar een rondje Emmen-Sleen te gaan fietsen. Met 35 deelnemers begonnen we bij de Stadsboerderij 't Nije Hoff in Noordbarghe.

Daarna stonden de nieuwste woonwijk de Delftlanden en Erm op het programma. In Erm raakte Harm Eggens niet uitgesproken over de schoonheid van zijn geboortedorp. Ook over Sleen en omgeving was veel te vertellen. Die taak nam Gezienes Evenhuis voor zijn rekening. Ze hingen aan zijn lippen. Via het ruilverkavelingsgebied de Hullen kwamen we bij het terrein terecht waar in 1965 de 63 meter hoge boortoren in de bodem verdween. Langs het Oranjekanaal terug en niet te vergeten de joodse begraafplaats in de Bargerkampen. Toen terug naar het prachtige initiatief van de gebroeders Nijhoff. Dirk de Graaf uit Zuidbarghe maakte een fotocollage van de fietstocht. Deze is terug te vinden op onze sociale media. De route was van Henk Jeurink en hij deed ook een deel van de uitleg.

Tenslotte

Artikel 12, lid 1 van de Statuten van onze vereniging luidt: Binnen drie maanden na afloop van elk boekjaar wordt een algemene ledenvergadering (ALV) gehouden. Op 27 januari 2022 vindt in het Brinkenhoes (Mantingerbrink 140, Emmen) onze ALV plaats. Tijdens die vergadering wordt het beleid over de verenigingsjaren 2020-2021 besproken en ter goedkeuring voorgelegd.

Voor wijzigingen in de het programma raden we u aan regelmatig de lokale media en de facebooksite en/of website van de HV Zuid-Oost-Drenthe te raadplegen (<https://www.facebook.com/HVZOD/> of <https://hvzod.org>).

Leven langs de grens

Op 18 november 2021 verscheen het boek *Leven langs de grens* van dr. Albert Eggens uit Emmen. Zie de binnenkant van het omslag en het tweede deel van zijn artikel over de Eerste Wereldoorlog.

Presentatie boek

In het kader van *75 jaar Vrijheid* wordt in de maand april een boek van Sis Hoek en anderen gepresenteerd. Het is een kroniek over het alledaagse leven van alledaagse mensen tijdens de Tweede Wereldoorlog in de gemeente Emmen. In

de **Kroniek** van maart 2022 komen we hier uitgebreid op terug. We willen deze presentatie vooral een ledengebeuren laten zijn.

Verschijsing Kroniek

De verschijningsdata van de *Kroniek* voor 2022

zijn: 9 maart; 8 juni; 24 augustus en 7 december. Wij hopen corona in 2022 op zijn retour aan te treffen. Ook hopen we dat wij dan weer in staat zijn de activiteiten die u van ons gewend bent voor u te kunnen organiseren. We wensen u en de uwen in elk geval een voorspoedig 2022 toe.

Algemene ledenvergadering

Geachte leden,

U wordt van harte uitgenodigd voor onze algemene ledenvergadering (ALV) op donderdag 27 januari 2022. Dit jaar wordt de ALV gehouden in 't *Brinkenhoe*s, Mantingerbrink 140, 7812 MH in Emmen. De vergadering begint om 19.30 uur (zaal open 19.00 uur). De vergadering zelf duurt van 19.30 – 20.30 uur. Voor zover nodig wordt de zaal coronaproof klaargezet.

AGENDA

1. Welkomstwoord en opening door voorzitter Peter Kraan.
2. Notulen van de algemene ledenvergadering van 10 februari 2020.
3. Jaarverslag 2020-2021 en verantwoording.
4. Financieel beleid 2020-2021 en verantwoording:
 - a. Rekening 2020-2021;
 - b. Verslag kascommissie bestaande uit Klaas van Netten en Jan Omvlee (reserve Jacob Zuur);
 - c. Begroting 2022;
 - d. Vaststelling contributie 2022.
5. Verkiezing leden bestuur:

In 2021, 'tijdens de coronaperiode', waren aftredend Peter Kraan en Geert Schutrups en in 2022 zijn dat Albert Oost en Gre Tiben. Deze bestuursleden hebben aangegeven herkiesbaar te zijn. Volgens het rooster van aftreden hebben we nog één vacature, waarvoor tenminste één nieuw bestuurslid moet worden gekandideerd. Om te voorkomen dat het bestuur grotendeels uit mannen blijft bestaan, hebben we in het verleden uitdrukkelijk aangedrongen op vrouwelijke kandidaten. Voor deze vacature heeft Roelienke Weerink uit Veenoord zich beschikbaar gesteld. Zij draait al en hele tijd mee als aspirant-bestuurslid. Met genoegen brengen we haar onder uw aandacht. De kandidaatstelling staat tot een kwartier voor de opening van de ALV open.
6. Verkiezing leden kascommissie (aftredend Klaas Netten), kandidaten Jan Omvlee en Jacob Zuur. Gezocht wordt een eerste reserve.
7. Rondvraag.
8. Sluiting.

Na de pauze verzorgt Cor Faber uit Vries een lezing over de van 1936-1939 durende Spaanse Burgeroorlog. Cor is door het publiceren van het dagboek van zijn opa betrokken geraakt bij deze nog altijd doorwoekerende diep menselijke tragedie. Feitelijk begon in die jaren de strijd tussen democratie en dictatuur. Ook communisten uit onder andere Emmer-Compascuum verloren daarbij hun leven. Na ruim vijftig jaar blijft deze geschiedenis boeien. Het bestuur is ingenomen u deze tot de verbeelding sprekende lezing te kunnen presenteren (zie bladzijden 4 en 5).

De stukken voor de algemene ledenvergadering zijn vanaf 13 januari 2022 bij de secretaris op te vragen. We rekenen op een grote opkomst.

Namens het bestuur,
Henk Jeurink, secretaris.

Wat hebben Emmer-Compascuum en de Spaanse Burgeroorlog met elkaar gemeen?

Lezing door Cor Faber uit Vries

Op de vraag wat Emmer-Compascuum met de Spaanse Burgeroorlog (1936-1939) te maken had, krijgen we tijdens onze algemene ledenvergadering op 27 januari 2022 in 't Brinkenhoes in Bargeres antwoord.

De Spaanse Burgeroorlog (1936-1939) begon als een opstand in Marokko met als doel het plegen van een staatsgreep door het leger. Spanje leefde in 1931 feitelijk nog in de middeleeuwen. Landarbeiders, fabrieksarbeiders en mijnwerkers moesten voor een hongerloon tot wel zestien uur werken. Spanje was in handen van een elite, waarbij de katholieke kerk de grootste grondbezitter was. Tot 1931 was Spanje een koninkrijk. In de twintiger jaren was er veel sociale onrust. Met name het communisme kreeg door toedoen van het Rusland van Stalin steeds meer invloed. Na het vertrek van de koning in 1931 werd Spanje een moderne socialistische republiek. De aanhangers wilden te snel hervormen; de elite kwam met steun van het leger in opstand. Het gevolg was dat het een aantal jaren slechter werd. Er waren stakingen, kerken werden in brand gestoken, geestelijken werden gemarteld en vermoord en politieke moorden waren aan de orde van de dag. Ook het leger werd uitgedund. Er was op enig moment voor elke vijf of zes soldaten één officier. Catalonië riep voor de zoveelste keer de onafhankelijkheid uit en Baskenland leek die kant ook op te gaan. Baskenland had in 1935 zelfs eigen geld.

Spanje was bezig uit elkaar te vallen

De generaals Sanjurjo en Mola besloten een staatsgreep te plegen. In aanloop naar en tijdens het begin van de burgeroorlog kwamen deze generaals onder verdachte omstandigheden om het leven. Beiden hadden besloten om Franco bij de staatsgreep te betrekken. Franco was bevelhebber op de Ca-

narische Eilanden. Eerder was hij bevelhebber van het Spaanse Vreemdelingen Legioen en de Moorse stammen in Marokko. Franco had die soldaten veel overwinningen en aanzien bezorgd en ze zouden hem blindelings volgen. Het totaal van zo'n 80.000 soldaten zou een welkome ondersteuning zijn voor de staatsgreep. Met behulp van Duitsland werden deze troepen van Marokko naar het Spaanse vasteland overgezet en de opmars naar Madrid kon beginnen. Het ontzetten van het Alcázar in Toledo, een belangrijk opleidingscentrum voor officieren zo'n 60 kilometer zuidelijk van Madrid, zorgde voor een vertraging van drie weken. Weken waarin Madrid zijn verdediging op orde bracht, wat ervoor zorgde dat het uiteindelijk pas op 30 maart 1939 kon worden ingenomen en Franco als overwinnaar aan de macht kwam. Franco zou als dictator aan de macht blijven tot aan zijn dood in 1975.

De naam doet vermoeden dat deze burgeroorlog een lokaal en puur Spaans gebeuren was. Niets is minder waar. Ook internationaal werd er volop aan de touwtjes getrokken. Veel landen vormden op initiatief van Engeland en Frankrijk een Non-Interventie-Comité: geen van beide partijen in Spanje mocht militair geholpen worden. Ook het leveren van wapens viel daar onder. Onder de ondertekenaars van dat akkoord waren ook Duitsland, Italië en Rusland, maar Duitsland en Italië schaarden zich aan de kant van Franco. Rusland had al veel geïnvesteerd in het land om het communistisch te krijgen en wilde dat niet verloren laten gaan en koos de kant van de republiek. Tanks, vliegtuigen,

schepen en soldaten werden naar Spanje gestuurd en de genoemde landen zijn dus feitelijk tegen elkaar aan het vechten geweest, elk vanuit hun eigen belang. Deze landen ontkenden glashard dat zij niet in Spanje waren. Het gesloten non-interventiepact bleek een papieren tijger.

Wat heeft dit alles nu te maken met het Drentse Emmer-Compasuum?

Al vrij snel na het uitbreken van de oorlog werden de Internationale Brigades opgericht. Het werd een leger van mensen uit allerlei landen, uiteindelijk ruim 40.000. Met name door aandrang vanuit communistisch Rusland kwamen er uit allerlei landen vrijwilligers naar Spanje om tegen de troepen van Franco te vechten. Ook gingen er tenminste 650 Nederlandse vrijwilligers naar Spanje. Daar waren tenminste dertien Drenten bij, onder wie ook vier personen uit de gemeente Emmen en directe omgeving: Arend Haak, Hendrikus Hofman, Johannes de Jonge en Wolter Wolters. Zij vertrokken naar Spanje. Alleen Hendrikus en Wolter kwamen later terug. De andere twee sneuvelden in Spanje. Over deze vier mannen is het nodige bekend aan de hand van latere interviews en diverse brieven.

Eind 1938 was de strijd in Spanje feitelijk verloren en werden de Internationale Brigades opgeheven na een laatste parade in Barcelona. De Nederlanders die terugkwamen waren hun Nederlanderschap en dus hun paspoort kwijt. Dat betekende onder andere geen stemrecht en geen recht op een uitkering. Werken werd ook moeilijk gemaakt, omdat daar een werkvergunning voor nodig was, hetgeen werkgevers belastend vonden. Daarnaast werden die vrijwilligers al snel bekeken als communisten en die waren, mede gezien de relatie met Rusland, niet populair. Veel van deze Spanjestridders werden tijdens de Tweede Wereldoorlog actief in het verzet. Daardoor is veel documentatie verdwenen. Wanneer er door de Duitsers een inval werd gedaan en duidelijk werd dat je naar Spanje was geweest, dan werd je al direct gezien als een bedreiging voor de bezetter. Brieven, foto's en wat dan ook werden vernietigd. Historisch gezien erg jammer, maar wel begrijpelijk. Pas in 1975 kreeg de laatste oud-Span-

jenger zijn paspoort terug. De Spaanse koning heeft de vrijwilligers de gelegenheid gegeven om de Spaanse nationaliteit aan te nemen. Een aantal van hen heeft daar gebruik van gemaakt. In Amsterdam wordt elk jaar een herdenking gehouden van de Nederlandse vrijwilligers. Die herdenking vindt plaats bij De nieuwe HAVO, vlak naast het Spaans monument.

Reis naar de Spaanse Burgeroorlog, een boek over het dagboek van de grootvader van Cor Faber

In 2012 werd het dagboek van de grootvader van Cor Faber gevonden. In dat dagboek had zijn opa bijgehouden, hoe hij als matroos met het schip de Andra wapens smokkelde van Polen naar Spanje voor de republiek. Smokkelde, want dat was volgens het Non-Interventie-Comité natuurlijk verboden en strafbaar. De reis van Polen naar Spanje duurde normaal gesproken zo'n acht dagen; de Andra deed er zes weken over vanwege allerlei problemen onderweg. Er brak een muiterij uit aan boord en in Duinkerken verdween de kapitein onder vreemde omstandigheden. Nadat de Andra de wapens had gelost, werd ze bij het verlaten van de haven opgewacht door de marine van Franco en tot zinken gebracht. Twee bemanningsleden kwamen hierbij om het leven. De rest moest twee maanden onder erbarmelijke omstandigheden in gevangenissen doorbrengen met een bijna dagelijkse dreiging van executie. Door ingrijpen van onder andere koningin Wilhelmina lukte het toch de bemanning vrij te krijgen. Kleinzoen Cor heeft het dagboek gebruikt om een historisch roman te schrijven met als titel *Reis naar de Spaanse Burgeroorlog*. De roman werd voor het eerst gepubliceerd eind 2014. Sinds het vinden van het dagboek houdt Cor zich bezig met onderzoek naar de Spaanse Burgeroorlog. Meer hierover is te vinden op: <http://www.corfaber.nl>

door
dr. Albert Eggens

Drenthe en de gevolgen van het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog

Deel 2: 1917-1920

In de zomer van 1914 groeide een conflict op de Balkan tussen Oostenrijk-Hongarije en Servië in korte tijd uit tot de Eerste Wereldoorlog, waarbij alle Europese grootmachten betrokken raakten. Nederland hield zich afzijdig, maar mobiliseerde wel direct het leger om duidelijk te maken dat het zijn grondgebied fel zou verdedigen. De strijdende partijen respecteerden de Nederlandse neutraliteit, maar desondanks zorgde het uitbreken van de oorlog voor de nodige problemen. In de vorige *Kroniek* werden de jaren 1914-1916 beschreven.

Toenemende schaarste

Begin 1917 probeerden de Duitsers de overzeese aanvoer naar de geallieerden te verstoren door met duikboten zowel vijandelijke als neutrale vrachtschepen aan te vallen. Dit leidde tot een nog sterkere afname van de Nederlandse import, waardoor de productie en werkgelegenheid verder daalden. Tegelijkertijd moest Nederland in ruil voor de levering van steenkool voedsel gaan exporteren naar Duitsland, terwijl Groot-Brittannië aanspraak maakte op dezelfde hoeveelheden. Tot overmaat van ramp verklaarden de Verenigde Staten Duitsland en bondgenoten de oorlog, waarna zij niet langer bunkerkolen verstrekten aan schepen van en naar Nederland en dat leidde onder meer tot het verbreken van de verbindingen met Nederlands-

Op de nevenstaande prent uit de Nieuwe Amsterdammer van 15 april 1916 staat minister van landbouw, handel en nijverheid Folkert Posthuma (1874-1943) afgebeeld. Hij was tijdens de Eerste Wereldoorlog belast met het distributiesysteem van voedsel. In die tijd kwamen termen als eenheidsworst en regeringsbrood tot leven.

Rogge maaien.
(Collectie Roelof Boelens)

Indië. In maart 1918 namen de Amerikanen zelfs alle Nederlandse schepen in hun havens in beslag, omdat ze die wilden gebruiken voor transporten naar Europa. Dit had tot gevolg dat de regering zich nog intensiever moest gaan bemoeien met de productie en distributie. Ondertussen nam de schaarste in Duitsland steeds ernstiger vormen aan en daarom dreigden de Duitsers voortdurend met het stopzetten van hun steenkoolleveranties, om zo te proberen een groter deel van de Nederlandse landbouwopbrengsten af te dwingen.

Ter ondersteuning van de binnenlandse voedselvoorziening beperkte minister Posthuma in februari 1917 de handel in en het verbruik van zowel reeds geoogste als nog op het veld staande gewassen. Aangescherpte transport- en verwerkingsverboden, alsmede streng toezicht op de handel in zaai- en pootgoed, moesten de kans op ontduikingen verder verkleinen. Vanaf de zomer van 1917 gingen provinciale regeringscommissarissen de 'rijksgraanverzameling' regelen, oftewel het in bezit nemen van de nieuwe oogst van granen, aardappelen, peulvruchten en allerlei zaden. De boeren mochten een deel van hun bonen, haver en gerst voederen aan het eigen vee, maar gewassen achterhouden ten behoeve van het gezin was niet toegestaan om te voorkomen dat zij de beschikking kregen over beter of meer voedsel dan de rest van de bevolking. Dit zorgde voor nogal wat onbegrip onder de boeren.

Naar verwachting zouden de tekorten in 1918 verder toenemen en daarom probeerde Posthuma met garantieprijzen de verbouw te stimuleren van gewassen die van groot belang waren voor de voedselvoorziening. De prijzen voor andere gewassen werden juist kunstmatig laag gehouden. Daarnaast mochten de boeren dit keer wel een deel van hun oogst achterhouden voor eigen gebruik. De gedachte was dat ze dan eerder geneigd zouden zijn de rest in te leveren en verder werden op die manier minder mensen afhankelijk van de gemeentelijke levensmiddelen distributie. De gevorderde aardappelen werden onderverdeeld in partijen die direct vermalen moesten worden, partijen die nog te drogen waren ten behoeve van de broodvoorziening en partijen die geschikt waren voor de

directe consumptie. Vanwege capaciteitsgebrek lukte het de drogerijen echter niet om de aan hen toegewezen aardappelen op tijd te verwerken, met als gevolg dat aanzienlijke hoeveelheden wegoten. Zodoende besloot de minister een hogere prijs te betalen voor aardappelen die na een herkeuring niet langer geschikt bleken om te drogen, alsmede voor vermalen partijen met een hoog zetmeelpercentage. Uit kostenoverwegingen vervoerden schippers de zieke en rotte aardappelen echter pas naar de fabriek als zij in één vaart de partijen konden ophalen van verscheidene boeren en dat leidde ertoe dat het bederf doorging. Ondertussen bleven de boeren ontevreden over wat de regering wilde betalen voor hun oogst en verder vonden zij dat ze te weinig betrokken werden bij de totstandkoming van het crisisbeleid. Daardoor bleef er sprake van het stiekem verwerken, vervoeren en gebruiken van gewassen in Drenthe.

Naast exportverboden en lage maximumprijzen moesten teeltbeperkingen de verbouw ontmoedigen van gewassen die minder belangrijk waren voor de binnenlandse voedselvoorziening. Vanaf het voorjaar van 1917 gingen provinciale commissies controleren of boeren de gewenste gewassen verbouwden. Overtreders liepen het risico om strafrechtelijk te worden vervolgd en verder moesten ze de desbetreffende akkers omploegen en zouden ze van de officiële veilingen worden geweerd. De beschikbare hoeveelheid voedsel in eigen land kon ook worden vergroot door het ontginnen van heidevelden, hoogveen of andere woeste gronden, maar door het gebrek aan meststoffen en het wisselvallige weer was dat een risicovolle onderneming. Begin 1917 hadden grondeigenaren de oproep gekregen om braakliggende terreinen als moestuinen ter beschikking te stellen aan hun personeel of anderen. Gemeenten dienden daarvoor bermen en vrije grondstroken beschikbaar te

stellen en daarnaast moesten zij zonder al teveel bureaucratisch gedoe gronden die geschikt waren voor de aanleg van volkstuintjes toewijzen aan belangstellenden. In 1918 werden mensen met voldoende grond en middelen verplicht om voedsel te verbouwen voor eigen gebruik. Om schade aan de gewassen te voorkomen, werd strenger gelet op het betreden van de akkers door onbevoegden en er kwamen soepeler regels ten aanzien van de jacht op vogels en andere dieren die een bedreiging vormden voor de oogst.

Sinds de zomer van 1917 kwamen boeren in aanmerking voor premies als zij vrijwillig grasland omploegden ten behoeve van de verbouw van graan, peulvruchten en koolzaad. Om ze zover te krijgen werd veelvuldig propaganda gemaakt en voorlichting gegeven, gingen de premies omhoog en kwam er meer veevoeder beschikbaar voor ploegpaarden. Veel boeren in Drenthe en elders zagen dit 'scheuren' echter niet zitten, omdat ze hun landerijen daarvoor ongeschikt achtten, ze niet altijd de benodigde kennis, financiën en het materieel hadden en er een reële kans bestond dat de minister van Landbouw, Nijverheid en Handel de gewassen op de gescheurde akkers evengoed in beslag zou nemen. In de zomer van 1918 trad echter de *Scheurwet* in werking, waardoor de minister boeren kon verplichten om grasland binnen een bepaalde termijn om te ploegen en daar vervolgens specifieke gewassen op te verbouwen.¹ Verder konden landeigenaren hun pachters niet langer verbieden om grasland om te zetten in akkerland. De wet was echter te laat in het seizoen aangenomen om nog voor het zaaien de te scheuren landerijen te kunnen aanwijzen en daarom kregen boeren een extra premie als zij nog in het najaar op eigen initiatief zouden gaan omploegen en inzaaien. De animo daarvoor was echter niet bijzonder groot. Ondertussen slaagden boeren er nauwelijks nog in hun varkens op het gewenste slachtgewicht te krijgen en daarom hadden de autoriteiten het minimumslachtgewicht in augustus 1917 naar beneden bijgesteld. Uiteraard leverde dit minder vlees op en daarom werd een scherpe controle op de slacht, de verwerking en het transport nog belangrijker. Vanaf eind april 1918 moesten boeren tegen vastgestelde prijzen vee leveren aan de binnenlandse voedselvoorziening. Voor deze 'rijksveevordering'

selecteerden ze echter vooral oude en magere dieren, waardoor verhoudingsgewijs meer beesten nodig waren dan begroot en de aanleg van vlees- en vetreserves praktisch onmogelijk werd. Ondertussen had minister Posthuma het slachten beperkt tot praktisch alleen regeringsvarkens, thuisslachten en noodslachten. Om de kans op overtredingen te verkleinen, dienden alle slachten vanaf oktober 1918 plaats te vinden op centrale locaties, waar veeartsen keuringen uitvoerden en de controle op de hygiëne en de inlevering van vet eenvoudiger was. Met name particuliere mesters hadden geen goed woord over voor de centralisatie, omdat het transport vaak veel tijd kostte en ze de vergoeding voor het slachtvet te laag vonden. Deze onvrede kon leiden tot meer clandestiene slachten en een afname van het aantal mensen dat mestte in eigen beheer, waardoor meer gezinnen afhankelijk raakten van de gemeentelijke levensmiddelenvoorziening. Zodoende besloot de minister de huisslachten alsnog toe te blijven staan. Tegelijkertijd beperkte hij de mogelijkheden voor de gemeenten om slachtvergunningen te verlenen, zodat het slachtverbod doeltreffend zou blijven.

Minder vee betekende onherroepelijk dat er minder melk werd geproduceerd. Vanwege een dreigend tekort aan consumptiemelk werd vanaf 1917 de verwerking van melk tot boter en kaas beperkt, stegen de zuivelprijzen en ging het inmiddels gerantsoeneerde veevoeder in de eerste plaats naar de melkveehouders. In augustus 1918 volgde een karnverbod en een verbod om kaas te maken. Door het verder inkrimpen van de veestapel daalde de melkopbrengst echter alsnog, terwijl het vetgehalte afnam door het gebrek aan goed veevoeder. Dit leidde tot steeds grotere tekorten aan zowel consumptiemelk als zuivelproducten. Tegelijkertijd was er veel te weinig vet voorhanden om te kunnen voorzien in de binnenlandse behoefte en daarom werd een deel van de consumptiemelk vanaf november 1918 verplicht gekarnd tot boter als aanvulling op de karige vetrantsoenen. Dit had echter als consequentie dat de beschikbare hoeveelheid consumptiemelk nog verder afnam.

Begin 1917 stagneerde het transport van turf uit de Drentse venen door dichtgevroren kanalen, vervoersrestricties en stakingen voor meer loon. Vanwege de schaarste was enkele maanden la-

ter de vrije handel in turf niet langer toegestaan. Voortaan werd de distributie van brandstof centraal georganiseerd, maar dat bleek ook niet altijd soepel te verlopen. Er werden bijvoorbeeld verkeerde soorten of te kleine hoeveelheden geleverd, terwijl schippers in afwachting van hogere tarieven soms vrachten turf weigerden aan te nemen. Andere turven bleven definitief achter op het zetveld, omdat die door het lange staan brokkelig en daardoor onverkoopbaar waren geworden. Om de turfgraverij te stimuleren, gingen de maximumprijzen omhoog, maar de problemen bleven aanhouden. Zo was in 1918 in Drenthe langer doorgegraven ter compensatie van het fikse aantal stakingsdagen in het voorjaar, maar daardoor had veel turf onvoldoende kunnen drogen. Deze turf moest vervolgens worden ingekuuld, terwijl de kwaliteit zienderogen afnam. Hierdoor maakten de verveners meer onkosten en dus bleven ze ontevreden over hun omzet. Andere brandstoffen waren evengoed schaars en dus kwamen er tevens distributieregelingen voor benzine, diesel en petroleum. Ondertussen werden er ook steeds meer restricties van kracht op het gebied van de productie, verwerking, handel, verpakking en het transport van grondstoffen, halffabricaten en eindproducten. Vaak bleef alleen het vervoer van kleine hoeveelheden toegestaan om middenstanders en de bevolking te ontzien. Ontheffingen voor grote partijen werden in principe alleen verleend als het landsbelang dat toestond. Het gebruik van alternatieven was een van de manieren om de gevolgen van de schaarste binnen de perken te houden. Zo nam vanwege het dure varkensvlees de vraag toe naar andere vleessoorten, vis, konijnen, wild en zelfs slachtafval, werden kaarsen en calciumcarbide gebruikt in plaats van petroleum, kwamen er speciale mengsels van boter en margarine en gingen boeren hun vee voederen met onkruid, heide, riet, haring en allerlei dierlijk en plantaardig afval. Meestal konden dergelijke vervangende artikelen evenmin voorzien in de behoefte en bovendien waren niet alle oplossingen even succesvol. Zo raakte de grond sneller uitgeput door extra kalkbemesting en bevatte stadsvuil vaak zout en ontsmettingsmiddelen, terwijl een efficiënt gebruik nauwelijks mogelijk was vanwege de sterk schommelende kwaliteit. Uit winstbejag prezen ondernemers allerlei surrogaten aan die in

In plaats van varkensvlees werden vaker konijnen gegeten.
(Emmer Courant (EC), 27-04-1918, 7)

het beste geval van onbewezen kwaliteit waren, maar meestal waardeloos bleken en daardoor veel te duur. Soms leidde het gebruik zelfs tot gezondheidsrisico's en daarom kwamen er productievoorschriften, verplichte verpakkingsofschriften, maximumprijzen en transportbeperkingen voor zowel eindfabricaten als voor eikels, kastanjes en andere artikelen waarvan de surrogaten werden gemaakt. Bezuinigingen moesten ervoor zorgen dat de nog aanwezige voorraden minder snel uitgeput raakten. Veevoeder kon bijvoorbeeld efficiënter worden ingezet door oude en ongeneselijk zieke dieren met voorrang naar het slachthuis te sturen en om brandstof te besparen verlaagden ondernemers hun productie, of ze sloten hun bedrijf zodra het

Als reactie op het tekort aan wasmiddelen probeerde drukkerij W. ten Kate papieren servetten aan de man te brengen.
(EC, 10-08-1918, 3)

V. P. N. Onder-afd. Emmen en O. **Vergadering**

voor Leden 'en Belangstellenden, om te komen tot uitbreiding der afdeeling voor tamme konijnenteelt, in café ANDRIES BOER,

Zaterdag 27 April,
des namiddags 7¹/₂ uur.

Het Bestuur :

S. POSTMA, Voorz.
H. SCHIRRING, Secr.

P.S. Het Bestuur vraagt tevens, gaarne zoo spoedig mogelijk opgave van hen, die konijnen in hun bezit hebben en deze óf willen verkoopen óf ter beschikking willen stellen voor de fok, ten dienste der ond. Afd.

Papieren Servetten

komen, nu het goed zoo moeilijk kan worden gewasschen, steeds meer in trek.

Voor Hótelhouders hebben we nog eenige soorten aan te bieden tegen **BILLIJKEN PRIJS.**

DRUKKERIJ,
W. TEN KATE, EMMEN.

Bekendmaking!

De **BURGEMEESTER** der Gemeente **DALEN** brengt ter kennis, dat het aan niet-ingezetenen ten strengste is verboden in deze gemeente **EIKELS** te schudden en te plukken.

Dalen, den 12 Sept. 1917.

De Burgemeester voornoemd,
Mr. J. A. TEN HOLTE.

Door de enorme vraag naar eikels als alternatief voor veevoeder en zelfs bepaalde voedingsproducten waren regels nodig om het oogsten in goede banen te leiden. (EC, 15-09-1917, 7)

donker werd. Later werden de winkelsluitingen zelfs verplicht in Emmen en verscheidene andere gemeenten. Verder werden school- en kantoortijden beperkt en werd de zomertijd geïntroduceerd. Treinen reden langzamer en minder frequent. De bevolking moest afval gaan scheiden, zodat er zo min mogelijk bruikbaar materiaal verloren ging. Deskundigen gaven overal voorlichting over de voedingswaarde en het gebruik van zowel bekende als minder voor de hand liggende voedingsmiddelen en over hoe mensen zonder ervaring konden tuinieren. Dat gebeurde niet alleen in de grote steden, maar ook op het Drentse platteland. De aanhoudende schaarste maakte een verlaging noodzakelijk van het verbruik van steeds meer goederen en daarom gingen de autoriteiten diverse artikelen rantsoeneren, waarmee meestal

Regeerings-artikelen gemeente Odoorn.

In de week van 3 Juni tot en met 9 Juni a.s., is in deze gemeente verkrijgbaar:

op bon no. 12: 1 ons boonen of erwten.

op bon no. 13: 2 ons Rijst, Gort of Havermout;

op bon no. 14: 1 ons Vet;

op bon no. 15: 1 ons Zeep.

Exloo, 31 Mei 1917.

De Burgemeester van Odoorn:
A. VRIEND.

Steeds meer levensmiddelen waren alleen nog op bonnen en in beperkte hoeveelheden verkrijgbaar. (EC, 02-06-1917, 7)

tevens een eind kwam aan de vrije handel in het desbetreffende product. Sinds februari 1917 had iedere Nederlander van een jaar en ouder voor de consumptie van brood, bloem, meel of beschuit een distributiekaart nodig, waaraan bonnen zaten vastgehecht die goed waren voor de aanschaf van een bepaalde hoeveelheid gedurende een bepaalde periode. De meeste mensen kozen kaarten voor bruinbrood, dat goedkoper was dan het van het fijnere bloem gemaakte witbrood. Ondertussen was het gebruik van bepaalde ingrediënten en het bakken van verscheidene broodsoorten niet langer toegestaan en daarnaast werden bloem en meel vermengd met steeds hogere percentages aardappelmeel, peulvruchtenmeel en andere bestanddelen. Desondanks kregen de bakkers voortdurend minder grondstoffen toegewezen en daardoor ging het broodrantsoen in de navolgende maanden structureel omlaag.

Na verloop van tijd daalden de rantsoenen van de meeste andere levensmiddelen eveneens. Geschikte soorten en kwaliteiten werden gedroogd of ingezouten voor consumptie in de winter, tot zover de tekorten de aanleg van reserves nog toestonden. Een enkele keer liet de regering vervangende artikelen distribueren, zoals extra kaas en rijst ter compensatie van het magere broodrantsoen, maar meestal waren de beschikbaar gestelde voorraden alsnog ontoereikend om te kunnen voorzien in de behoefte. In 1917 kwam leer beschikbaar voor gesubsidieerde schoenreparaties ten behoeve van gezinnen met weinig geld. Zij kregen de keus of ze het herstel zelf wilden uitvoeren, of dat ze daarvoor naar een schoenmaker gingen. Vanwege de schaarste werden de uitgifte van gesubsidieerde schoenreparaties in juli 1918 gestaakt, terwijl schoenmakers niet langer complete zolen of achterlappen mochten vervangen, maar uitsluitend nog de slechtste delen. Er kwamen aparte regelingen om armlastige gezinnen te voorzien van goedkope schoenen, klompen en kleding.

Voor wat betreft brandstof werden de rantsoenen afhankelijk van de aanwezigheid van een gasaansluiting en het aantal haardsteden in huis. Niet iedereen vond dit laatste een eerlijk criterium, omdat rijken op die manier de beschikking kregen over meer brandstof, terwijl juist zij de middelen bezaten om alternatieven aan te schaffen. Onder-

tussen namen de steenkooltekorten toe en daarom mochten huishoudens met een gasaansluiting niet langer koken en verwarmen met behulp van 'vaste' brandstoffen, terwijl elektriciteit zoveel mogelijk gas moest vervangen als verlichtingsbron. De schaarste had ook gevolgen op totaal andere terreinen. Door het gebrek aan petroleum, calciumcarbide en kaarsen werden bijvoorbeeld allerlei eisen omtrent het verlichten van voertuigen versoepeld en dat maakte het wegverkeer gevaarlijker, terwijl de ongebreidelde houtkap ook in Drenthe leidde tot landschappelijke veranderingen.

Soms waren aparte distributieregelingen nodig voor specifieke gebruikersgroepen, zoals verlofgangers, schippers en mensen met tijdelijk werk ver van huis. Joden konden ter vervanging van varkensvlees rekenen op een overeenkomstige hoeveelheid rundvlees en vegetariërs ontvingen in plaats van boter of margarine een hoeveelheid plantaardig vet. In de loop van 1917 kwam extra brood beschikbaar voor iedereen met zwaar of cruciaal werk, alsmede voor diegenen die vanwege hun beroep of studie overdag niet in staat waren een warme maaltijd te nuttigen. Sommigen ontvingen daarboven extra hoeveelheden spek, vet, peulvruchten en andere levensmiddelen, zoals de turfgravers in de Drentse veenderijen. Horecagelegenheden kregen te maken met voorschriften aanzien van hun menu's en maaltijden om te voorkomen dat welgestelden meer voedsel konden bemachtigen dan anderen. Vanwege de schaarste waren bepaalde artikelen uiteindelijk alleen nog beschikbaar voor diegenen die ze het hardst nodig hadden, zoals zieken, zwakken en kinderen. Ondertussen moesten de schaarse levensmiddelenvoorraden worden gedeeld met steeds meer buitenlanders, die wegens het oorlogsgeweld of om een andere reden naar ons land kwamen.

Gedurende de Eerste Wereldoorlog werd de onvrede over de duurte en de schaarste steeds groter in Nederland. Weliswaar werden looneisen in de veenderijen en in andere sectoren gemakkelijker ingewilligd dan in vreedstijd, maar de prijzen van voedsel en andere levensbehoeften stegen vaak sneller, waardoor de koopkracht toch achteruitging. In Drenthe was dat nog duidelijker voelbaar dan in bijvoorbeeld de grote steden, aangezien de vaak lagere prijzen op het platteland door de

De beschikbare hoeveelheid van bepaalde levensmiddelen werden soms zo klein, dat die artikelen alleen nog werden toegewezen aan diegenen die ze het hardst nodig hadden.
(EC, 02-06-1917, 7)

Gemeente Odoorn.

MELK

Met ingang van 4 Juni zal voor zieken, kinderen en zwakken,

goedkope Melk

beschikbaar worden gesteld.

Tegen afgifte van een schriftelijk bewijs van den arts of andere bevoegde personen zullen buns worden uitgereikt, waarop volle melk verkrijgbaar wordt gesteld à f 007 per Liter.

De leveranciers ontvangen bij inlevering dezer buns bij het distributie te Exloo het prijsverschil terug.

De administrateur
v/h. Distributiebureau Odoorn,
J. E. BLANKENBIJL.

afkondiging van landelijke maximumprijzen extra omhoog waren gegaan. Dit leidde in verscheidene gemeenten tot betogingen voor meer loon, lagere maximumprijzen, hogere rantsoenen en de beschikbaarstelling van meer soorten levensmiddelen. In de meeste gevallen leverden de protesten weinig op, omdat de beschikbare voorraden nu eenmaal beperkt waren.

Sommige klachten hadden specifiek betrekking op de werkwijze van de autoriteiten. Daarbij ging het om uiteenlopende irritaties, zoals de slechte verkrijgbaarheid van levensmiddelen ten opzichte van omliggende gemeenten, de matige communicatie over voorgenomen maatregelen, pogingen van gemeenten om zo min mogelijk mensen te erkennen als tijdelijk inwoner, onbeschofte en intimiderende ambtenaren, lange wachttijden en de slechte bereikbaarheid van de distributiebureaus. Dat laatste was vooral een probleem in Emmen en andere uitgestrekte gemeenten waar de infrastructuur verre van optimaal was. Een ander kritiekpunt was dat gemeenten de officiële rantsoenen soms aanvulden met restanten, of juist partijen achterhiel- den voor nog slechtere tijden. Dat deed afbreuk aan het streven naar een zo eerlijk mogelijke verdeling van de beschikbare voorraden.

Demonstraties waren niet alleen gericht tegen de autoriteiten, maar ook tegen boeren en middenstanders die zich weinig van de maximumprijzen

Gemeente ODOORN.

De BURGEMEESTER der gemeente Odoorn

besluit:

I. Vast te stellen de navolgende algemeene voorschriften van politie voor de gemeente Odoorn.

Artikel 1.

Allesamenscholingen zijn verboden.

Art. 2.

Als samenschooling wordt beschouwd elke vereeniging van meer dan drie personen op den openbaren weg.

Art. 3.

Onder openbaren weg wordt verstaan elk open terrein, voor zoover het tot algemeen dienst bestemd of, zij het ook met eenige beperking, voor ieder feitelijk toegankelijk is.

Art. 4.

Elke samenschooling gaat op vordering van een beambte van rijks- of gemeentepolitie terstond uiteen.

II. Te bepalen dat deze voorschriften onverwijld zullen worden afgekondigd en op de gebruikelijke plaats worden aangeplakt.

Exloo, 29 Juli 1918.

De Burgemeester voornoemd,
A. VRIEND.

*Samenscholings-
verboden moes-
ten voorkomen
dat de onvrede
onder de be-
volking verder
toenam.*

*(EC, 03-08-
1918, 6.)*

kwam doordat er voortdurend nieuwe exportverboden van kracht werden, veel mensen het lucratieve karakter ontdekten van de smokkelhandel en steeds meer opsporingsambtenaren patrouilleerden in het grensgebied waardoor de pakkans toenam. Overigens was er ook een relatie tussen de oorlogscrisis en reguliere criminaliteit. Zo nam het aantal gevallen van omkoping toe doordat smokkelaars grenswachten probeerden te betrekken bij hun zaken en leidde het gebrek aan allerlei levensbehoeften tot meer diefstallen en mondde gedrang bij de distributiecentra soms uit in scheldpartijen of zelfs mishandelingen.

Op weg naar normaal

Vrede met Rusland en een omvangrijk offensief aan het westfront voorkwamen niet dat de Duitsers de Eerste Wereldoorlog toch zouden verliezen. Dankzij Amerikaanse hulp waren de geallieerden steeds sterker geworden, terwijl Duitslands bondgenoten stuk voor stuk opgaven. Zodoende volgde in november 1918 de onvermijdelijke wapenstilstand. Het einde van de oorlog werd vanzelfsprekend ook in Nederland met opluchting begroet en er werd direct gestart met de demobilisatie van het leger. Ex-militairen kwamen in aanmerking voor kleding en schoeisel, een uitkering of een plek in een werkverschaffingsproject, terwijl ondernemers kredieten konden krijgen om hun bedrijf weer op te starten. Ondertussen bleef de economische toestand precair vanwege de gecompliceerde relatie met de geallieerden en de ontregeling van het internationale handelsverkeer. De geallieerden handhaafden bovendien hun zeeblokkade om Duitsland te dwingen snel akkoord te gaan met een definitieve vredesregeling, maar ook om de eigen handelsbelangen veilig te stellen.

Tegen het einde van de Eerste Wereldoorlog was opnieuw een grote stroom buitenlanders naar Nederland op gang gekomen. Nederlandse gezinnen zamelden geld en goederen in voor de ontheemden en daarnaast boden zij buitenlandse kinderen de mogelijkheid om enige tijd aan te sterken bij hen. De autoriteiten vreesden echter dat de aanwezigheid van enorme groepen veelal ondervoede en verzwakte vreemdelingen de kans op zowel de uitbraak van besmettelijke ziekten als het aanwakeren van maatschappelijke onrust zou vergroten.

Die angst was niet volkomen uit de lucht gegrepen, aangezien de Spaanse Griep inmiddels flink om zich heen greep en de sociaaldemocratische leider Pieter Jelles Troelstra had opgeroepen tot een revolutie. Zijn poging bleef zonder succes, maar desondanks troffen de gezagsdragers maatregelen om het voortbestaan van de Nederlandse rechtsorde te garanderen. Concreet betekende dit dat de bevolking wapens en munitie moest inleveren, dat de staat van beleg in het grensgebied gehandhaafd bleef en dat in veel gemeenten vrijwillige burgerwachten de autoriteiten zouden bijstaan zodra dat nodig was. In de loop van 1919 nam de toestroom van buitenlanders af, waarbij het uiteindelijk voornamelijk nog ging om aan de geallieerden ontsnapt Duitse militairen.

Na afloop van de Eerste Wereldoorlog kon de bevolking zich vrijwel meteen verheugen op hogere rantsoenen levensbehoeften, omdat militaire voorraden werden vrijgegeven en de import toenam. Desondanks waren niet alle artikelen even snel en in voldoende mate verkrijgbaar. Zo bleef de broodvoorziening aanvankelijk problematisch verlopen, omdat de overzeese aanvoer van graan vooralsnog tegenviel, de boeren minder graan inleverden dan verwacht en er veel voedsel nodig was voor de verzorging van de grote aantallen vreemdelingen in ons land. De rantsoenering van brood bleef daardoor nodig, evenals de verwerking van bijvoorbeeld aardappelpoeder in bloem en meel. Eind 1918 werd ook nog steeds te weinig vee verhandeld om de gewenste vleesrantsoenen te kunnen toewijzen, terwijl de melkproductie nog steeds daalde en er bovendien onvoldoende melkbussen voorhanden waren. Verder heerste er een groot tekort aan zeep, omdat de schaarse grondstoffen tevens nodig waren voor de productie van kaarsen. Diverse artikelen bleven voorlopig dan ook alleen beschikbaar voor specifieke doeleinden en gebruikersgroepen.

De brandstofschaarste kon evenmin direct worden opgelost, omdat steenkoolvelden in de productielanden waren verwoest, deze landen de

Direct na de Eerste Wereldoorlog waren allerlei levensbehoeften nog steeds beperkt verkrijgbaar. (EC, 18-12-1918, 8)

Uit vreugde over het beëindigen van de Eerste Wereldoorlog werd op 28 november 1918 een nationale biddag georganiseerd. Gemeentebesturen vroegen werkgevers hun arbeiders daarvoor vrij te geven. (EC, 27-11-1918, 3)

Gemeente Westerbork. **BIDSTOND.**

De Burgemeester der Gemeente Westerbork nodigt de werkgevers in deze gemeente uit aan de personen in hunnen dienst werkzaam op Donderdag 28 Nov. a.s. des voormiddags vrijaf te geven met behoud van loon, opdat een ieder in de gelegenheid zij aan de op dien dag te houden bidstond te kunnen deelnemen.

Bij deze wordt aan alle in dienst der gemeente werkzaam zijnde ambtenaren die voormiddag vrijaf gegeven.

Op dien dag is de Secretarie des voormiddags van 9—12 uur gesloten.

Westerbork, 21 Nov. 1918.

De Burgemeester voornoemd:
W. F. SMID.

beschikbare hoeveelheden veelal voor hun eigen wederopbouw nodig hadden en stakingen en andere sociale onrust er het delven en het transport ontregelden. De binnenlandse mijnbouw kampte met personeelstekorten als gevolg van het uitbreken van de Spaanse Griep en de repatriëring van Belgische kompels. Hierdoor bleef de turfwinning in Zuidoost-Drenthe lucratief en daar komt bij dat de regering de verveners aanspoorde de productie zo hoog mogelijk op te stuwen door zowel de afzet als een bepaald prijsniveau te garanderen. Ondertussen hield de turfproductie last van een gebrek aan scheepsruimte en stakingen door veenarbeiders die meer wilden verdienen. Een akkoord over een geringe loonsverhoging loste het conflict uiteinde-

Levensmiddelenbedrijf **SLEEN.**

In de week van 16—22 December 1918 zal verkrijgbaar zijn:

Op Bon no. 9 van het gezins-hoofdenbonboekje, alleen voor hen die geen electrisch licht hebben,

**2 Liter PETROLEUM
à 44 cent per Liter.**

*Aardappelrooien.
(Collectie Roelof Boelens)*

lijk op, maar door aanhoudende vorst was men laat begonnen met afgraven, met als gevolg dat veel turven lang nat waren gebleven en het transport uit de veenderijen alsnog vertraging ondervond.

De regering had na de wapenstilstand het monopolie over de graanhandel behouden en daarnaast was de lijst met te vorderen gewassen verder uitgebreid, maar ten aanzien van de oogst van 1919 werden minder maatregelen nodig geacht om de beschikking te kunnen krijgen over voldoende voedsel voor de eigen bevolking. Daarom hoefden de boeren allerlei gewassen uiteindelijk toch niet in te leveren en kwam er weinig meer terecht van de teeltregulering en de scheurplicht. Daarnaast vervielen diverse maximumprijzen, inventarisaties, handels- en transportverboden en restricties omtrent de verwerking en het gebruik van landbouwproducten. Veel boeren vreesden dat de regering het beëindigen van de Eerste Wereldoorlog zou aangrijpen om onder prijsafspraken uit te komen en inderdaad bepaalde minister Van IJsselsteyn in maart 1919 dat de boeren de beloofde garantieprijzen alleen uitbetaald kregen voor de hoeveelheden die ze tijdens de voorgaande oogst hadden ingeleverd en verder trok hij de garantieprijzen in ten aanzien van nog in te zaaien gewassen die minder belangrijk waren voor de binnenlandse voedselvoorziening. Voor wat betreft aardappelen werden de in het vooruitzicht gestelde prijzen alleen nog toegekend voor kleisoorten die geschikt waren voor consumptie, ondanks dat de Drentse verbouwers van zand- en veenaardappelen ook op die prijzen hadden gerekend.

Gedurende de eerste helft van 1919 nam de overzeese aanvoer van kunstmest en veevoeder toe dankzij afspraken met de geallieerden en het beschikbaar komen van meer scheepsruimte. Daardoor verbeterden de oogsten en daalde de vraag naar minderwaardige alternatieven. De Vrede

van Versailles van 28 juni 1919 tussen Duitsland en de geallieerden betekende voor Nederland dat de importquota verdwenen en dat de onbeperkte doorvoer naar Duitsland weer mogelijk was. De regering probeerde het economische leven te normaliseren door allerlei productie-, transport- en handelsbeperkingen op te heffen, maar dat had als consequentie dat het prijspeil vooralsnog hoog bleef. Een enkele keer leidde dat tot nieuwe maximumprijzen en verder bleven allerlei exportrestricties van kracht. De regering wilde voorraden levensmiddelen achter de hand houden voor als er onverhoopt weer tekorten zouden ontstaan en daarom kregen boeren het aanbod om voor dat doel aardappelen te leveren tegen een gegarandeerde prijs. Velen verkochten hun oogst echter liever voor iets minder aan derden, omdat ze snel geld nodig hadden of omdat ze vreesden dat de minister zijn afspraken weer niet zou nakomen. Ondertussen daalden de prijzen van veel levensmiddelen door de toegenomen aanvoer. Daardoor werden steeds meer artikelen geschrapt van de lijst van regeringsartikelen en begin mei 1920 werd in de laatste Drentse gemeenten de staat van beleg opgeheven. De verscherpte grenscontroles bleven er voorlopig nog wel gehandhaafd in de strijd tegen de smokkelhandel en eventuele pogingen vanuit het buitenland om de maatschappij te ontwrichten. Buiten een strook van driehonderd meter langs de rijksgrens normaliseerden de handel en het transport echter en dat betekende tevens het einde voor de vele crisisinstellingen die tijdens de Eerste Wereldoorlog waren opgericht.

Ondanks de opkrabbende economie en de positieve vooruitzichten na de Vrede van Versailles hielden de landbouwsector en het bedrijfsleven in Drenthe net als in de rest van Nederland nog een tijdlang last van de naweeën van de oorlogscrisis. Door de jarenlange tekorten aan veevoeder en kunstmest was de veestapel ingekrompen en waren akkers uitgeput geraakt. Voor het herstel waren flinke investeringen nodig, terwijl de productiekosten stegen. Daarentegen begonnen de marktprijzen in de loop van 1919 juist een dalende trend te vertonen, omdat de internationale concurrentie weer toenam. Bovendien waren Nederlandse producten

voor buitenlanders relatief duur vanwege de hoge koers van de gulden, terwijl de landbouwsector zich sinds enige decennia had gespecialiseerd in de wat luxere voedingsmiddelen, waar voorlopig weinig vraag naar was vanwege de algehele verarming van het naoorlogse Europa. Zuidoost-Drenthe kreeg te maken met een extra probleem. Dankzij de toegenomen import van steenkool nam de vraag naar turf af en dat leidde tot dalende prijzen en de opheffing van distributiemaatregelen. De verveners waren hier verbolgen over, omdat zij op aandrang van de regering extra hadden geïnvesteerd in het vergroten van hun productie, maar nu hun inkomsten zagen verdampen. In 1920 bleven de verveners inderdaad met een deel van hun voorraad zitten en voor de arbeiders betekende dit dat ze hun looneisen flink moesten matigen als ze hun werk wilden behouden. Het jaar erop stortte de turfhandel volledig in. Hierdoor gingen zowel de turfprijzen als de lonen en werkgelegenheid verder naar beneden en dat zorgde voor aanhoudende onrust in de veengebieden.

Slotbeschouwing

Ondanks dat Nederland tijdens de Eerste Wereldoorlog neutraal is gebleven, waardoor ons land anders dan de strijdende partijen niet te maken heeft gehad met oorlogsgeweld, is de periode 1914-1918 ontegenzeggelijk een turbulente tijd geweest voor de Drentse bevolking. Enerzijds was er de voortdurende angst om alsnog bij de oorlog betrokken te raken en anderzijds gingen tekorten aan bijna alles een steeds belangrijkere rol spelen in het dagelijkse leven van veel mensen. De ligging van Drenthe op relatief grote afstand van de fronten en bezette gebieden, alsmede de vaak ruimere mogelijkheden om zelf voedsel te verbouwen dan elders in Nederland, hebben daar weinig aan afgedaan. Aanvankelijk was de Nederlandse regering nogal terughoudend geweest in het afkondigen van maatregelen die sterk ingrepen in het maatschappelijke en economische leven, maar al snel bleken die onvermijdelijk. Steeds meer en strengere wetgeving was nodig om de problemen die de oorlogscrisis met zich meebracht het hoofd te kunnen bieden. Het grote aantal besluiten dat de regering landelijk van kracht liet worden, maakt op zichzelf al duidelijk dat Drenthe geen geïsoleerde provincie was,

In de loop van 1920 normaliseerden de prijzen van veel producten en dat leidde tot het intrekken van allerlei handelsbeperkingen.
(EC, 'Prijsverlaging', 04-12-1920, 2.)

Prijsverlaging.

Wegens daling der Meelprijzen zijn de prijzen van het Brood, met ingang van 1 Dec. vastgesteld als volgt:

Wittebrood 8 ons 30 ct.

„ 12 „ 45 „

Roggebrood 28 „ 55 „

Coöp. Bakkerij „Steeds Voorwaarts“, EMMEN.

waar het er volstrekt anders aan toe ging dan in de rest van het land. De neutraliteit moest immers overal gehandhaafd worden, smokkelaars waren in alle grensregio's actief en de levensmiddelenrantsoenen waren voor het hele land gelijk, ongeacht of de mensen in de stad of op het platteland woonden.

Ondertussen leek de Eerste Wereldoorlog uitzichtloos lang te duren. Daardoor gingen mensen het uitdijende pakket aan beperkingen als een onrechtmatige beknotting van hun vrijheid en levensgeluk ervaren en dat zorgde ervoor dat velen de oorlogscrisis naar eigen inzicht het hoofd probeerden te bieden. In sommige gevallen leidde dat tot een confrontatie met de autoriteiten als demonstraties uit de hand liepen of regels werden ontdoken en de verdachten zich daarvoor moesten verantwoorden bij de rechter. Na de wapenstilstand in november 1918 en vooral de ondertekening van de Vrede van Versailles een half jaar later verbeterde de situatie waarin Nederland zich bevond in rap tempo, waardoor ook het vooroorlogse leven in Drenthe zich kon herstellen. Daarmee verminderde tevens de kritiek op de regering, terwijl de misdaadcijfers weer op het vooroorlogse niveau waren.

Noot

1 Wet van 27 juli 1918, Stb. 503.

100 Jaar geleden

Berichten uit de *Emmer Courant* van het laatste kwartaal van 1921. Het jaar waarin de grote veencrisis is begonnen met een groot aantal werkloze veenarbeiders.

1 oktober 1921

EMMEN. Op 26 september stonden bij de gemeentelijke dienst der werkloosheidsverzekering en arbeidsbemiddeling te Emmen als werkzoekenden ingeschreven: 2846 veenarbeiders, 2 opperlieden, 3 losse arbeiders, 7 venters, 1 koopman, 7 timmerlieden, 2 kantoorbedienden, 1 letterzetter, 2 bankwerkers, 1 boomkweker, 1 commissionair en 1 houtbewerker. Geplaatst werden in de afgelopen week 4 veenarbeiders.

(red. - De *Emmer Courant* publiceerde vrijwel elke week zo'n overzicht en te zien was dat het aantal werkloze veenarbeiders in snel tempo opliep. Ter vergelijking hieronder het overzicht aan het eind van het kwartaal)

30 december 1921

Op 27 december waren als werkzoekenden ingeschreven: 5038 veenarbeiders, 8 opperlieden, 19 losse arbeiders, 7 venters, 1 koopman, 31 timmerlieden, 1 kantoorbediende, 1 letterzetter, 1 commissionair, 7 schippers, 1 bouwkw. opzichter, 1 scharenslijper, 1 winkelbediende, 2 scheepsjagers, 1 boomkweker, 1 voerman, 2 bierhuishouders, 1 stoelmatter, 1 reiziger, 1 hulpbesteller en 1 schilder.

1 oktober 1921

EMMEN. Gisternamiddag werd door enige kinderen een ledige tramwagen, staande voor het huis van de heer Troost, gereden tot op de hoek van de Wilhelminalaan bij het huis van de heer Strootman. De machinist van de tram, die om 4 uur van Hoogeveen komt, zag dit niet tijdig genoeg en kon ondanks krachtig remmen niet voorkomen, dat de locomotief tegen de wagen aanbotste met het gevolg dat deze dwars over de weg kwam te staan. Persoonlijke ongelukken kwamen niet voor, het roekeloos bedrijf der jeugd veroorzaakte enkel enige materiële schade. Nogmaals menen we op beter toezicht op de in de kom van het dorp ledig staande tramwagens te moeten aandringen b.v. door het vastleggen daarvan.

5 oktober 1921

Men schrijft uit de veenkoloniën aan het 'Hbld': De turfprijzen in de oostelijke venen van Drenthe, zijn en blijven dalende, in weerwil van het feit, dat de turfvaart in deze maand weer levendiger is geworden dan in juli en augustus. In weerwil ook van de pogingen van verveners om door gezamenlijk optreden de prijzen op zeker peil te houden. De bagger is sedert het begin van dit jaar van f 80 per

*De tramrails aan het eind van de Wilhelminalaan waar kinderen met een tramwagen hebben gespeeld. De woning in het midden is die van Strootman.
(Collectie Roelof Boelens)*

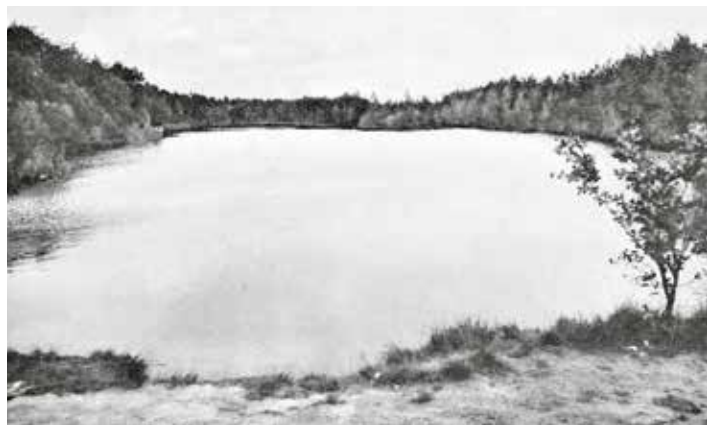
stobbe tot f 50 gezakt, zelfs werd voor enige dagen voor f 36 op 't veen verkocht. De harde lange turf, die verleden herfst voor f 160 per dagwerk ging, wordt nu al voor f 90 verhandeld. De voornaamste oorzaak zal wel zijn, dat de grote vraag uit Holland geheel is opgehouden, ofschoon de geweldige droogte er ook veel kwaad aan gedaan heeft, wijl nu letterlijk alles tegelijk droog is en de velden zwart zijn van de turf en baggel, zodat het aanbod veel te groot is. Er heerst een gedrukte stemming onder de kleinere verveners vooral. Deze minder kapitaalkrachtigen moeten geld maken, en werken dus mee om de markt lager te brengen, zelfs wordt reeds door velen overwogen om, als de verkoop niet snel genoeg gaat boeldagen te houden van bagger en turf om zo spoedig mogelijk van het risico af te zijn.

12 oktober 1921

EMMEN. De uitgraving van het Zandmeer, vanwege de Vereeniging tot bevordering van het Vreemdelingenverkeer, onder toezicht van de heer R. Hamminga, boswachter bij het Staatsbosch-beheer alhier uitgevoerd, is dezer dagen zeer tot genoegen van het bestuur, gereed gekomen. Het is nu een ruime vlakte van ongeveer 170 bij 50 meter geworden, vrij van grassen of waterplanten, welke zich straks bij vriezend weer uitstekend voor ijsvermaak van jong en oud en wedstrijden leent, evenzeer als 's zomers voor baden van onze jongens. Als het nu maar regenen wil. Daar is thans het wachten op. Een andere verbetering, op voorstel van de heer Hamminga aangebracht, is het enigszins egaliseren van het bospad, dat toegang geeft tot het Zandmeer.

BARGER-COMPASCUUM. In de nacht van vrijdag op zaterdag, omstreeks 11.30 uur is in de R.K.

kerk alhier ingebroken. De inbrekers wisten zich toegang te verschaffen door een raampje aan de zuidzijde in het portaal der kerk, waarvan de ruiten stuk waren. Om dit raampje te kunnen bereiken, zijn de inbrekers - drie personen - naar het schijnt op de regenton geklommen die zij tegen de muur onder het raampje hebben geplaatst. De binnendeur schijnt niet op slot te zijn geweest. In de kerk hebben de inbrekers alle offerbussen geleegd na deze te hebben stukgeslagen. Om te kunnen zien hebben zij kaarsen aangestoken. De tabernakel is opengemaakt en het Allerheiligste over het altaar geworpen. Door de grote hostie, voor de monstrans, welke in een doosje in de tabernakel bewaard werd, heeft men met een voorwerp heen gestoken. De kapelaan, die alleen met de beide dienstboden thuis was, is, toen hij een verdacht geluid in de kerk hoorde, gewapend met een geweer gaan zien en heeft de inbrekers, die, onmiddellijk toen zij gerucht vernamen, gingen vluchten, nog een drietal schoten nagezonden. Hij kende de daders niet. Bij de politie is aangifte gedaan en deze stelt een onderzoek in. Nader wordt ons nog gemeld, dat de dienstbode van de pastoor het eerst de diefstal heeft bemerkt. Wat het schieten van de kapelaan betreft, dit is onjuist. Geheel Barger-Compascuum is onder de indruk. Van de daders nog geen spoor.

Het Zandmeer in de Emmer Dennen. De foto is van later datum dan 1921. (Eigen collectie)

*De R.K. kerk van Barger-Compascuum waar in oktober 1921 ingebroken werd. Dit gebouwtje is de voorloper van de huidige kerk die in 1923 gereed kwam.
(Collectie Gerard Steenhuis)*

26 oktober 1921

EMMEN. Dokter Sneijders de Vogel, benoemd tot controlerend geneesheer bij de gemeentelijke geneeskundige dienst te Rotterdam, heeft deze week de praktijk aan zijn opvolger, de heer J.R. Hospers, tot dusver geneesheer te Emmer-Compascuum, overgedragen en onze plaats verlaten. Dokter Sneijders de Vogel heeft tijdens zijn 13-jarig verblijf te Emmen onder zijn patiënten veel waardering genoten. Inzonderheid memoreren we hier de angstvolle griep-periode, toen als zovele medici, ook dokter De Vogel een weergaloos uithoudingsvermogen en buitengewone toewijding aan de dag heeft gelegd.

2 november 1921

NIEUW-SCHOONEBEEK. 28 Oct. Heden is de nieuwe stoomzuivelfabriek in werking gesteld. Uit Duitsland is daarbij een zo goed als nieuwe maalinrichting aangeschaft, zodat, na veel wederwaardig-

heden, het dorp zich thans mag verheugen in een modern ingerichte fabriek, geheel ten dienste van veeteelt en landbouw.

5 november 1921

EMMEN. Vrijdag werd op weg van 't Haantje naar de Emmermarkt bij Huizingbrink achter Westenesch de vrouw van A. Christ door twee vermomde kerels aangehouden, die haar vroegen, in Gronings dialect, of ze een gulden kon wisselen. Op 't ontkennend antwoord begonnen de kerels te dreigen met het gevolg dat de vrouw haar portemonnee tevoorschijn haalde, waarop een der bandieten haar een slag op de arm gaf, de portemonnee ontrukte en er een papertje van f 10, bijna de gehele inhoud, er uitnam, waarna men de vrouw liet gaan. Ofschoon de zaak terstond werd aangegeven bij de politie, tast deze tot nu toe in het duister. Jammer zeker, het gezin Christ had het geld zo broodnodig.

9 november 1921

ZWARTEMEER. Het is nu met school 1 zo ver gekomen, dat er dagelijks drie van de zes lokalen leeg staan. Sedert de herfstvakantie krijgen alle leerlingen om de andere dag onderwijs. Van de meisjes krijgt maar de helft handwerkonderwijs, nl. de minst gevorderden. Deze krijgen les van de beide helpsters. De meisjes van het vervolgonderwijs komen vier maal per week naar school om van vijf tot zes onderwijs te ontvangen, tegelijkertijd met de jongens. Maar handwerkonderwijs, waar het haar voornamelijk om te doen is, kan haar van vier tot vijf niet gegeven worden, uit gebrek aan onderwijzeressen.

12 november 1921

WEERDINGE. Door het rijk is hier weer een groot stuk heideveld aangekocht, om te worden

*De in oktober 1921 gereed gekomen nieuwe stoomzuivelfabriek te Nieuw-Schoonebeek.
(Collectie De Spiker)*

bebost of bebouwd. De eigenaren hebben die grond afgestaan tegen f 175 en f 150 per bunder.

WEERDINGE. De verzending van bagger per spoor heeft hier niet veel meer te betekenen. De brandstof is aanzienlijk in prijs gedaald: voor goede kwaliteit wordt f 45 - f 50 betaald per stobbe. De grote invoer van steenkool drukt die prijs naar beneden.

23 november 1921

BARGER-COMPASCUUM. Onlangs werd alhier op een vergadering van ouders der naar de openbare school gaande kinderen een oudercommissie benoemd, bestaande uit de heren J.C. Eilering, B.G. Hemel, J. de Jong, Otto Borgman, E. Jeurink, W. Berends en Hartman. Onmiddellijk na de benoeming deed de commissie pogingen om het drinkwater, dat zeer slecht is, verbeterd te krijgen. Jl. vrijdag vergaderde de commissie opnieuw, in welke vergadering ook tegenwoordig was het hoofd der school, de heer Van Dongen. Men besloot nogmaals een poging tot verbetering bij het gemeentebestuur te doen en wanneer het drinkwater dan niet verbeterd wordt, zal men een monster opzenden naar de gezondheidscommissie. Naar men ons verzekerde is de put in de laatste vijf jaren niet meer schoongemaakt. Als dit waar is, wordt het wel eens tijd dat dit gebeurt.

26 november 1921

WEERDINGE. De oudsten van dagen hier herinneren zich niet ooit zo'n gebrek aan water beleefd te hebben als deze zomer tot nu toe. Bijna alle putten zijn zo goed als waterloos. Verscheidene nieuwe zijn gegraven en de oude moeten herhaaldelijk verdiept worden. De putten hier hebben de ongewone diepte van 10 - 12 M. Dicht onder de oppervlakte begint een leemlaag van 3 - 3 ½ M. die doorgraven moet worden. Dit is een zeer moeilijke arbeid. De nieuwe putten worden gemaakt van cementringen, die door Emmer fabrikanten geleverd worden. Het eerste water is zeer onsmakelijk en wordt meestal door het vee geweigerd. En voor keukengebruik is het eveneens ongeschikt, doch na verloop van 2 à 3 weken is dit bezwaar verdwenen. **NIEUW-SCHOONEBEEK.** Naar wij vernemen is door de landbouwvereniging alhier de windkoren-molen met annex houtzagerij, thans behorend aan

de heer F. Deiman, aangekocht. Voorlopig wordt hier voor rekening van genoemde landbouwvereniging gemalen en gezaagd. Straks zal een en ander naar de nieuwe boterfabriek worden overgebracht. Als molenaar is aangesteld de heer J. Ensing Lzn.

30 november 1921

EMMEN. Gisteravond werd in hotel Groothuis een vergadering gehouden van belangstellenden in de stichting van een volkshuis, of nader omljnd, een dorps huis te Emmen, voor het dorp en omstreken. Naar de opkomst gerekend was de belangstelling heel gering. Door de secretaris van het voorlopig comité, de heer W. Emmens, werd een uiteenzetting gegeven van hetgeen het voorlopig comité gedaan had. Bezocht waren de dorps huizen te Eelde en Giethoorn. Uit deze uiteenzetting bleek hoe nuttig deze huizen kunnen werken. Het grote doel: ruime gelegenheid tot ontspanning en ontwikkeling der rijpere jeugd kwam daarbij sterk uit, evenals hetgeen daarmede door de dorps huizen reeds bereikt is. Hierna werd de vereniging in beginsel opgericht en een voorlopig bestuur gekozen, bestaande uit het voorlopig comité. De contributie werd bepaald op een minimum van f 1.

ZWARTEMEER. In verband met het optreden van een zestal typhusgevallen te Zwartemeer verzoekt de geneesheer voor dat onderdeel der gemeente, dokter Ronge, ons dringend de ingezetenen van Zwartemeer en omstreken de raad te geven: 1e. Niet anders dan gekookte melk te gebruiken; 2e. uiterste zindelijkheid te betrachten met het vaatwerk voor melk, pap, water, etc. (Deze moeten met hete soda-oplossing schoongemaakt worden); 3e. elk contact met menselijke uitwerpselen en urine, ook al zijn ze afkomstig van gezonden, te vermijden en 4e. in geen geval kanaalwater te gebruiken voor reiniging van lichaam of huishoudelijke voorwerpen.

Op 7-12-1921 meldde de krant: Van de typhuslijders is er een overleden, een vader van 6 kinderen. Twee gezinnen met typhuslijders zijn er bij gekomen. Twee kinderen zijn naar Coevorden vervoerd. Het gezin aan de wijk langs Kamerling is nagenoeg hersteld.

Op 10-12-1921: Omtrent het ontstaan van de typhusgevallen te Zwartemeer valt te vermelden, dat deze waarschijnlijk hun oorzaak vinden in het

contact met besmet wijkwater. De vier primaire gevallen werden niet door dezelfde melkleverancier bediend.

In een der door typhus aangetaste gezinnen is gisteren (7 dec.) de vrouw overleden en een dochter naar Coevorden vervoerd. Vanmorgen (8 dec.) is nog een aangetaste uit een ander gezin naar Coevorden gebracht.

7 december 1921

ROSWINKEL. Heden hadden we voor de kinderen van de openbare school hier een ijsfeestje. Uit verschillende klassen waren 51 leerlingen in het gareel. Ze waren verdeeld in 5 afdelingen. Even met een lijstje in het dorp en er was volop geld, om mooie prijzen aan te kopen. De respectievelijke eerste, tweede en derde prijzen werden gewonnen in afdeling I door Albert Brunink, Jan Middelkamp en Geert Wieringa, in II Jantje Middelkamp, Aaltje Geers en Jantje Kuiper, in III Harm Hilgen, Roelof Sijderius en Albert Santing, in IV Janna Eefting, Engeltje Wilken en Henny Santing en in V Aiko Brunink, Poppe Bakker en Geert Kruit. Met ons muziekkorps, werden de kinderen van school naar het ijs gebracht en ook weer terug. De ouders van de kinderen waren allen aanwezig en buitendien was er veel publiek. Op het ijs werden alle kinderen smakelijk getraceerd.

14 december 1921

BARGER-COMPASCUUM. Het bestuur van het Ned. Roode Kruis, afd. Emmen, kwam ter ore dat het woonschip van zekere Harm Smit te Barger-Compascuum, die zijn vrouw en 8 kinderen onder zeer armoedige omstandigheden verlaten had, gezonken was. De arme vrouw had met haar kleinen in de nacht van 5 op 6 december achter een turfhoop doorgebracht en daarna voorlopig haar intrek genomen in een keet, waarin veengereedschap geborgen was. Terstond besloten een paar bestuursleden, waar hulp hier dringend en dadelijk nodig was, direct persoonlijk een onderzoek in te stellen. Na een moeilijke tocht in de mist langs een slijkerige veenweg, bereikte men eindelijk de zgn. bag-

gerkeet aan het Verlengde Oosterdiep bij de Duitse grens. Wat men daar aantrof is met geen woorden te beschrijven. De vrouw bezat niets meer dan bovenkleding, terwijl zij met de acht kinderen op een beetje vunzig stro onder een hoop vodden moest slapen in één zgn. ledikant. Hopeloze, hongerige gezichtjes staarden de heren aan. Er was gebrek aan alles. Terstond werd in plaats van de vodden gezorgd voor goed beddegoed en warme dekens, terwijl er voedsel voor de eerstvolgende dagen ruim gegeven werd. Nader vernemen we, dat door het hoofdbestuur voor de acht kinderen thans volledig onder- en bovenkleding is gezonden.

21 december 1921

EMMEN. Door de heer Warrink alhier is onderhands van mej. G. Luurs de huisplaats aan de Dorpsstraat gekocht, waarop nog steeds de ruïne van het verbrande perceel een minder fraai gezicht biedt. Naar wij vernemen is de heer Warrink voornemens hier een modern ingerichte dames- en herenkleermakerij te stichten, annex confectie- en modemagazijn, aan de hoogste eisen van de tegenwoordige tijd beantwoordende.

*In december 1921 kocht R. Warrink het perceel aan de Hoofdstraat en werd begonnen met de bouw van dit 'kledingmagazijn', dat gereed kwam in het jaar daarop.
(Collectie Roelof Boelens)*

Het Kuyperkaartje van Schoonebeek

In 1871 verscheen bij de uitgeverij van Hugo Suringar te Leeuwarden de *Gemeente-atlas van Drenthe*. Daartoe waren alle toenmalige Drentse gemeenten in kaart gebracht. Volgens de inhoudsopgave ging het om 33 gemeenten. Schoonebeek zat daar niet bij, Emmen, Dalen en Coevorden wel. Had de samensteller Schoonebeek over het hoofd gezien?

De atlas werd samengesteld en ontworpen door Jacob Kuyper. Hij was aardrijkskundige, cartograaf en tekenaar-redacteur. Ook was hij medeoprichter en later erelid van het Koninklijk Nederlands Aardrijkskundig Genootschap. In de periode 1857-1880

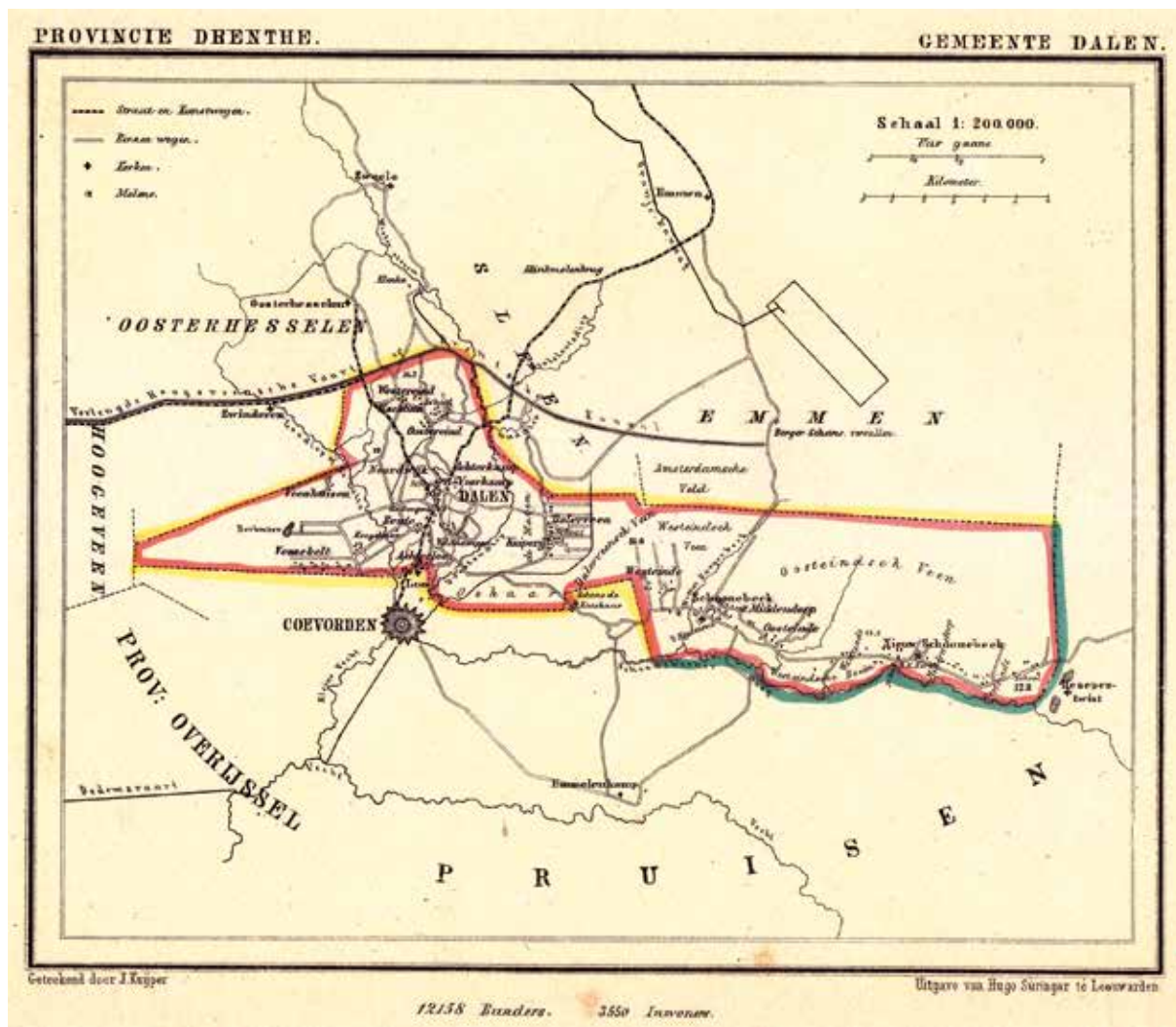
stelde hij verscheidene atlassen samen, waarvan de *Gemeente-atlas van Nederland* de bekendste is. De kaartjes die hij hiervoor ontwierp, werden onder andere gebundeld per provincie, maar waren ook los verkrijgbaar.

Kaart van Drenthe, bijlage in de *Gemeente-atlas van Nederland*, tiende deel, Drenthe

Jacob Kuyper, samensteller van onder andere de *Gemeente-atlas van Nederland*

Kuyper baseerde zich bij het vervaardigen van zijn kaartjes op reeds bestaande kaarten, zoals de topografische kaart en provinciekaarten. Hij maakte daarvan naar eigen zeggen een verbeterde kopie, waarbij hij de opmerkingen van burgemeesters, die een conceptkaartje toegezonden hadden gekregen, zoveel mogelijk benutte. Overigens was het lang niet in alle gevallen gemakkelijk om 'van die dromelsche burgemeesters' antwoord te krijgen op de verzoeken om duidelijke verbeteringsuggesties aan te leveren. Ook ergerde Kuyper zich mateloos aan een burgemeester die vijftien gulden vroeg voor het geven van inlichtingen.

De kaartjes

De kaart op deze bladzijde geeft een voorbeeld van een kaartje uit de atlas, in dit geval van de toenma-

Kaartje van de gemeente Dalen uit de Gemeente-atlas van Drenthe van Jacob Kuyper. Datering: 1870. Schoonebeek maakte destijds deel uit van de gemeente Dalen. (Collectie W. Jansen)

lige Drentse gemeente Dalen. Volgens de bijgeplaatste legenda noteerde Kuyper op zijn kaartjes verharde wegen, binnenwegen (onverhard), kerken en - al zijn die soms moeilijk te vinden - molens. Straat- en kunstwegen waren destijds overigens nog vrij zeldzaam. Door de gemeente liep in 1865 slechts één verharde weg, namelijk die van Coevorden naar Oosterhesselen.

Op de kaartjes vinden we verder aanduidingen van vaarten en andere waterlopen, zoals de *Verlengde Hoogeveensche vaart* en het *Schoonebeeker diep*.

*Uitsnede uit de eerste versie van het kaartje van de gemeente Dalen uit de Gemeente-atlas van Drenthe van Jacob Kuyper.
Datering: 1865. (Uit: www.deoudewereld.nl.)*

De plattegrond geeft tevens een beeld van de bestaande bebouwing. Daarnaast duidde Kuyper de al dan niet in onbruik geraakte verdedigingswerken aan, zoals de vervallen Barger schans in Emmen en schans de Katshaar in Coevorden.

Het kaartje maakt duidelijk waarom de atlas geen plattegrond van Schoonebeek bevat; het dorp maakte deel uit van de gemeente Dalen. Het zou nog tot 1884 duren voor Schoonebeek een zelfstandige gemeente werd.

Op het kaartje van Dalen uit 1865 (bladzijde 23) vinden we rond Schoonebeek de vermeldingen Westeinde, Oosteinde, 't Middendorp en 't Kerkeind. Meer naar het oosten is Nieuw-Schoonebeek aangeduid. Ten zuiden van de verbindingsweg tussen de beide dorpen liggen de Westeindse boeën (veehutten).

Datering

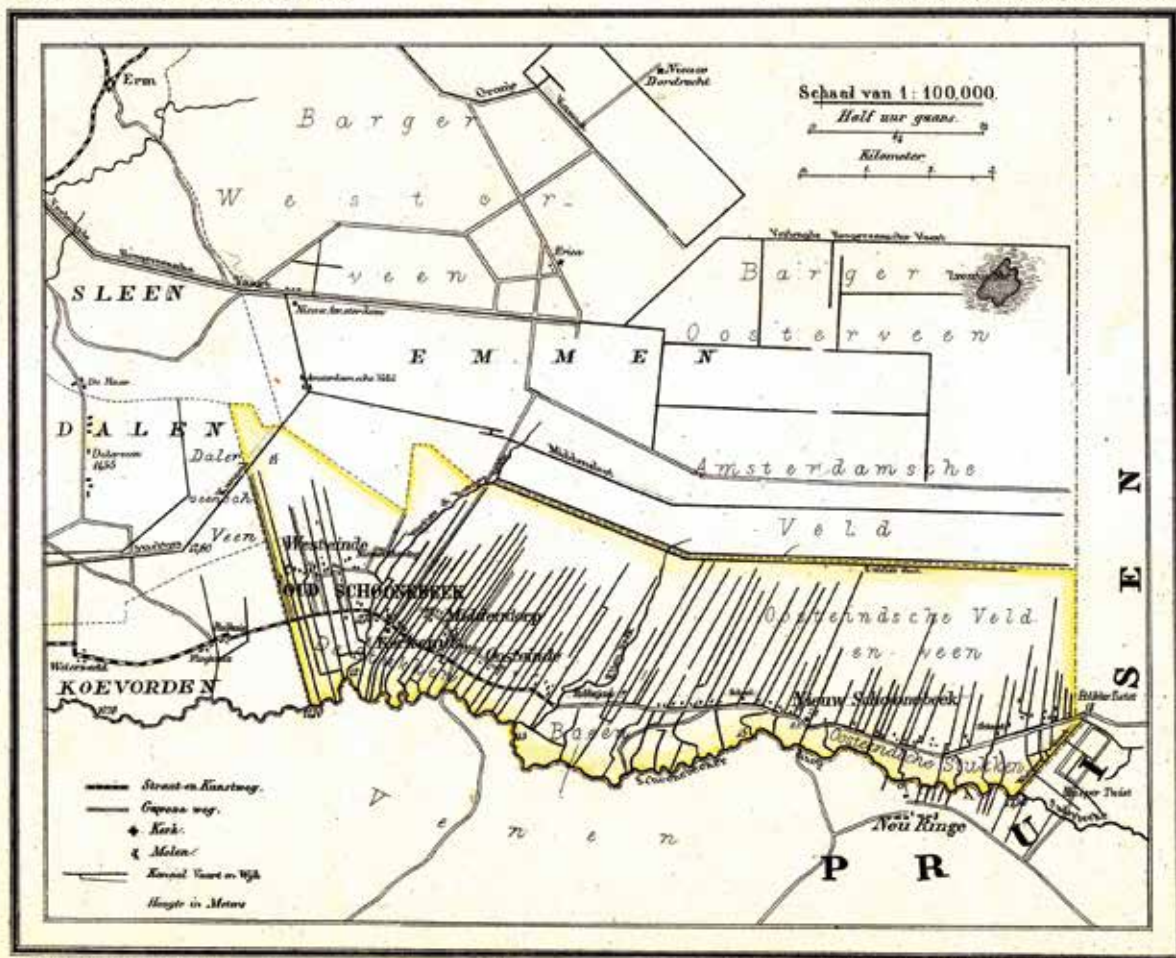
De oudste kaartjes uit de *Gemeenteatlas van Drenthe* vermeldten op een enkele uitzondering na het jaartal 1865. Later kwamen er ook kaartjes uit 1867 of zonder datering, vermoedelijk van 1870. De kaartjes uit 1867 wijken doorgaans weinig af van hun voorgangers. In Dalen is in 1867 de weg Coevorden-Emmen verder verhard vanaf het centrum

van het dorp noordoostwaarts naar Sleen en verder door naar Emmen. Op de kaartjes van Emmen (niet afgebeeld) verschijnen in 1867 de aanduidingen Nieuw-Amsterdam, Erica, Oranjedorp en Vastnow, die in 1865 nog ontbraken. In Schoonebeek lijkt niets veranderd.

Nieuw op de volgende editie van het Dalense kaartje uit 1870 is de aanduiding van de scholen. De uitgever wilde kaartjes uit de atlas graag aan het onderwijs slijten en verleende scholen die de kaartjes in grotere aantallen gingen gebruiken, korting. Volgens recensies uit die tijd werden leerlingen heel enthousiast als ze hun eigen woning of hun eigen school op een kaartje konden terugvinden. Verder is op het kaartje van 1870 voorbij de landsgrens *Hannover* vervangen door *Pruissen*. Pruisen had het koninkrijk Hannover in 1866 geannexeerd, maar deze wijziging was op de met 1867 gedateerde kaartjes (niet afgebeeld) nog niet doorgevoerd.

Schoonebeek 1888

Gebruikers van de gemeenteatlas moesten het voor wat Schoonebeek betreft meer dan vijftien jaar doen met de in de periode 1864-1870 verzamelde en op het kaartje van de gemeente Dalen gepresenteerde informatie. In de tweede helft van de jaren tachtig vervaardigde Kuyper van een aantal gemeenten echter nieuwe versies. Daarbij stuitte hij ook op de in 1884 ontstane gemeente Schoonebeek. Volledig in stijl met de kaartjes van de overige gemeenten, ontwierp hij een plattegrond van die 34e Drentse

Getekend door J. Kuiper.

5299 Hectaren 1720 Inwoners.

1888 Uitgave van Hugo Suringar te Leeuwarden.

gemeente en dateerde hem 1888 (zie bovenstaande kaart). Het nieuwe kaartje toont weer een aantal veranderingen ten opzichte van de eerdere versies. De aanduiding *Schoonebeek* op de vorige edities is gewijzigd in *Oud-Schoonebeek*, de naam die tot 1952 gebruikt zou worden. Vanaf 1879 vormde een nieuw bestrate weg de verbeterde verbinding met Coevorden. De verharding liep door tot aan de *Ellenbeek*, die op eerdere kaartjes wel was aangegeven, maar nu door Kuiper ook van zijn naam was voorzien. Tussen Oud-Schoonebeek en het *Schoonebeker diep* vinden we op het nieuwe kaartje *De Stukken*, ten zuiden van de weg van Nieuw-Schoonebeek naar *Rühler Twist* de *Oostindse stukken* en daar tussenin de *Boeën*. De *Boeën* stonden als *Westeindse boeën* overigens al wel op de eerdere versies van het Kuiper-kaartje.

Kaartje van de gemeente Schoonebeek uit de Gemeente-atlas van Drenthe van Jacob Kuiper. Datering: 1888. Schoonebeek was sinds 1884 een zelfstandige gemeente. (Collectie W. Jansen)

Bronnen

Archief van G.T.N. Suringar en Hugo Suringar, inv.nrs. 734 en 1767 (1888); Allard Pierson/UvA. Websites: deoudewereld.nl, kaartcadeau.com (1865); atlas1868.nl, atlasenkaart.nl (1867); kartografie.middenlimburg.net (1870).

Aanvullingen

Meester Bosch en Elkan Katan

De vlucht van Roelof Middel en Aldert P.J. van Bruggen

In de *Kroniek* van december 2020 (blz. 3-8) en in de *Kroniek* van maart 2021 (blz. 17-26) is over het joodse echtpaar Elkan Katan en Rie van Daelen geschreven. Zij hadden verschillende onderduikadressen. In deze bijdrage een tweetal aanvullingen op beide artikelen.

Aanvulling Elkan Katan

Aan de onderduikperiode van Elkan Katan en Rie van Daelen in Emmer-Compasuum kwam op de avond van 2 januari 1945 een eind, toen door verraad landwachters in het huis van Wessel Schuitema huiszoeking deden en Rie van Daelen oppakten. Haar man, Elkan Katan, die ook in het huis verbleef, wist te ontsnappen.

Elkan Katan heeft na de oorlog weinig over zijn onderduikperiode verteld. Hij enige dat zijn kinderen van hem hoorden, was dat hij een nacht heeft rondgezworven en uiteindelijk bij een huis/een boerderij heeft aangeklopt. Hier kreeg hij in een kelder, waarin zich een oliepers en wapens bevonden, een schuilplaats. In de kelder bevonden zich nog twee mannen.

Het zou hier kunnen gaan om de boerderij van Jan

Gewald aan de Angelsloërdijk, waar zich in een kelder een oliepers bevond. In de kelder zat slager Salomon Meiboom ondergedoken. Wessel Schuitema vertelde na de oorlog dat Elkan Katan ook boven het leeuwenverblijf in het Noorderdierenpark ondergedoken had gezeten, waar ook Meiboom als onderduiker zat.

Voor beide mogelijke verblijfplaatsen werd geen bewijs gevonden.

Bij de voorbereidingen van het boek over Emmen in de Tweede Wereldoorlog las Sis Hoek-Beugeling het boek *60 Jaar bevrijding Noordbarge*, waarin de verblijfplaats van Elkan Katan tijdens de bevrijding van Noordbarge werd vermeld. Hij zat in deze april dagen van 1945 bij meester Bosch op het adres Noordbargerstraat 74 ondergedoken.

Meester Bosch

Andries M.C. Bosch was eerst onderwijzer aan de Gereformeerde School in Zuidbarge; later in dezelfde functie aan de Gereformeerde School aan de Kapelstraat. Op de plaats waar tot begin jaren dertig van de vorige eeuw een boerderij had gestaan, werd in 1934 een burgerwoning gebouwd. Meester Bosch was met zijn gezin de eerste bewoner op het adres Noordbargerstraat 74.¹

In de oorlogsjaren 1940-1945 onderging het huis wat kleine verbouwingen, zodat het mogelijk was onderduikers te verbergen. Tussen de voor- en

Noordbargerstraat 74, anno 2021

Bouwtekeningen van de woning in 1934. Links-boven: de voorgevel; rechtsboven: een dwarsdoorsnede van de woning met de kelder. Rechts: de plattegrond van de begane grond met tussen de salon en de woonkamer de serre-deuren, waar boven zich de schuilplaats van de beide joodse mannen bevond. (Gemeentearchief Emmen, bouwvergunning Noordbargerstraat 74).

achterkamer zat boven de schuifdeuren een holle ruimte, waar twee joodse mannen zich schuilhiel-

den. Meester Bosch heeft in de oorlogsjaren 1944-1945 een dagboek bijgehouden. Toen de bevrijding van Noordbarge op zich liet wachten, schreef hij op 9 april 1945: 'Men begint wat moedeloos te worden. Zouden ze nu komen vandaag, of niet. Henk en Jaap (onze onderduikers) maken de fietsen in orde.' En even verder: 'Henk gaat een zak met zand voor kelderraam leggen en trotseert dus de wereld. Daar de Duitsers overal ingaan, gaat oom Jaap een poosje in de schuilplaats.'²

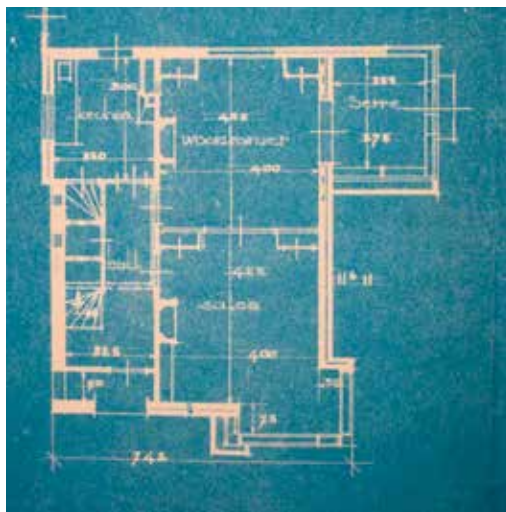
In de nacht van 10 op 11 april werd Noordbarge bevrijd. Tussen 05.30 en 06.00 uur ziet men vanuit de woning van Bosch militairen in bruine uniformen: 'Tommies' [Poolse soldaten]. Meester Bosch schrijft even verder: 'Jaap en Henk 'openbaren' zich nu. Jaap als Elkan Katan.'³

In de *Kroniek* van maart 2021 is beschreven, hoe het verder met Elkan Katan ging.

Aanvulling Van Bruggen jr. en Middel

Uit de bezettingstijd is een rapport van de plaatselijke landwachtkommandant van 19 januari 1945 bewaard gebleven. Hierin is te lezen dat vanaf 7 januari 1945 verschillende personen die in Zuidoost-Drenthe in het verzet zaten, werden opgepakt. Onder hen was 'Van Bruggen jr.'

In één van onze gesprekken over de oorlogsjaren vroeg Sis Hoek-Beugeling zich af wie deze Van Bruggen was. We waren aan het gedachten wis-

selen, toen mij het verhaal van Klaas Middel te binnenschoot. Ik had hem in december 2020 om inlichtingen over Elkan Katan en Rie van Daelen gevraagd. Hij vertelde mij toen het verhaal dat zijn vader met gemeentesecretaris Van Bruggen uit een kamp uit Duitsland naar Nederland was gevlucht.

Wat was er gebeurd?

Tussen 3 en 6 januari 1945 was Roelof Middel uit Emmer-Compascuum opgepakt, omdat hij het echtpaar Katan een onderduikersplek had gegeven. Op 7 januari 1945 werd hij naar het Huis van Bewaring in Assen gebracht.⁴

Uit een bewaard gebleven rapport van landwachtkommandant Johan Smit uit Emmen van 19 januari 1945 blijkt dat vanaf 7 januari 29 verzetsmensen, van wie de meesten in de gemeenten Emmen, Schoonebeek, Coevorden en Borger woonden en nog eens vier onderduikers door landwachters zijn opgepakt en aan de Duitse Sicherheitsdienst in Assen zijn overgedragen. Eén van de opgepakte mannen was 'Van Bruggen jr.' oftewel Aldert Pieter Jan van Bruggen die bij zijn ouders op het adres Boslaan 5 woonde. Smit zal bewust 'jr.' heb-

Verder werd in verband met zijn mededeelingen gearresteerd van Bruggen Jr. te Emmen, die als koerier fungeerde. Daarna werd gearresteerd de vrouw van

9e : van Bruggen, Jr. koerier O.D. te Emmen, Boslaan,

ben toegevoegd om aan te geven dat men niet de gemeentesecretaris, maar diens zoon had opgepakt.

Van 8 januari 1945 tot eind maart 1945 vertrokken vanuit de stations Assen, Leeuwarden en Groningen zeven tot negen transporten met opgepakte Nederlanders naar Wilhelmshaven.⁵ Met één van de transporten zijn ook Roelof Middel en Aldert van Bruggen naar Duitsland vervoerd.

Vorig jaar vertelde Klaas Middel mij dat een van de medegevangenen in de trein naar Wilhelmshaven Harmannus Reinder van Bruggen, gemeentesecretaris in Emmen zou zijn geweest. Tenminste dat dacht Klaas, want na de oorlog was er een band tussen zijn ouders en de familie Van Bruggen geweest, ook toen Harmannus van Bruggen burgemeester van Dalfsen was. Zij hebben altijd contact gehouden. Aangezien ik wist dat de gemeentesecretaris nooit is opgepakt, heb ik dit niet in het artikel van maart 2021 vermeld.

Nu ik weet dat Aldert van Bruggen⁶ omstreeks 8 januari 1945 is opgepakt, kan naar aanleiding van het verhaal van Klaas Middel worden aangenomen dat beide mannen samen in de trein naar Wilhelmshaven en samen zijn ontsnapt, wellicht tijdens één van de beschietingen van geallieerde vliegtuigen op de trein.

De vermeldingen van het oppakken van Van Bruggen Jr. in het rapport van landwachtcommandant Johan Smit

Dit verklaart ook, waarom beide mannen niet worden genoemd bij de mannen die in april 1945 met het trein- en boottransport vanuit Wilhelmshaven via Emden naar Delfzijl naar Nederland zijn teruggekeerd. Zij waren op eigen gelegenheid naar Nederland gevlucht.

Noten

- 1 HC Noordbarge, Noordbarge Het verhaal van zien bewoners, Beilen 2019, blz. 278-280.
- 2 Weggemans, Lien e.a., 60 Jaar bevrijding Noordbarge, Plaatselijk Belang Noordbarge, blz. 79-80.
- 3 Ibidem, blz. 83.
- 4 Dijkstra, G.J., 'Overleven wij? - deel 1', in: Kroniek, jrg. 29, nummer 78, december 2020, blz. 7-8.
- 5 Dijkstra, G.J., 'Overleven wij? - deel 2', in: Kroniek, jrg. 30, nummer 79, maart 2021, blz. 19.
- 6 Na de oorlog studeerde Aldert Pieter Jan van Bruggen (Ternaard, 21 juli 1925 – Den Helder, 4 mei 1980) aan de Rijksuniversiteit in Groningen rechten. In de periode 1964-1973 was hij burgemeester van Delfzijl en van 1973 tot 1980 had hij dezelfde functie in Den Helder. In krantenberichten over zijn leven/ zijn werk uit 1964 en 1980 wordt niet over zijn verzetswerk geschreven.

*De woning
Boslaan 5,
anno 2021.*

*Aldert van Bruggen bij zijn
ambtsaanvaarding van burgemeester van Delfzijl (Nieuwsblad van het Noorden, 05-06-1964)*

Wie weet meer?

In het maandblad *Drenthe* (september 1959, nr. 9) schreef J. Kloosterman een bijdrage over de Jeugdomroep Klazienaveen en Omstreken (J.O.K.O.).

In oktober 1954 startte de Jeugd Omroep Klazienaveen en Omstreken. Men had de beschikking over een zelfgebouwde bandrecorder; een pick-up werd geleend, terwijl een tweede bandrecorder voor de montage steeds moest worden gehuurd. Een studio was er niet en als er in het jeugdgebouw opnamen gemaakt moesten worden, was het afwachten, of er niet toevallig een volksdansgroep met veel lawaai bezig was.

In 1959 werkten acht jonge mensen in de studio en beschikten zij over twee bandrecorders, twee pick-ups, een versterker, telefoonadapters, telefoontoestellen, zeven microfoons, standers, hengels en veel kabels. In dit jaar ging elke eerste dag van de maand een programma van een uur naar het sanatorium Beatrixoord te Appelscha en het Volks-sanatorium te Hellendoorn en bandjes met opnamen

van amateurs uit de omgeving met puzzels om de patiënten bezig te houden. Elke maand kwamen veel briefkaarten met oplossingen binnen, waarna naar elk sanatorium zes of zeven prijzen werden verzonden. Met behulp van telefoons werd om de twee maanden een hersengymnastiekwedstrijd tussen de beide sanatoria gehouden, afgewisseld met een interview met een door de patiënten gekozen bekende Nederlander, zoals bijvoorbeeld Abe Lenstra en Teddy Scholten.

Elke vijftiende van de maand ging een opnameband van een half uur naar de beide sanatoria met een praatje van Jokobus en Jokolientje, puzzels, tekenwedstrijden, opstelwedstrijden en de rubriek 'Siny weet raad', waarin verzamelaars van lucifermerken, sigarenbandjes, postzegels, suikerzakjes en handtekeningen hulp kregen.

Links: Tijdens de hersengymnastiek stelt Kloosterman (rechts) de vragen. Leden van de JOKO geven de antwoorden. Links zit zijn vrouw Loes.

Rechts: In de studio die geluiddicht is gemaakt met cartonnen dozen, waarin eieren werden verstuur, wordt het vraaggesprek gehouden. Regisseur en geluidstechnicus luisteren. (Foto's uit: Alg. Handelsblad-NRC, 16-04-1955.

Piet Kloosterman in de kleine studio van de JOKO onder het Ned. Hervormd Jeugdgebouw te Klazienaveen. Voor hem uitgestald liggen de ball-points die de JOKO om de kas te spekken aan de man brengt.

In het *Nieuwsblad van het Noorden* verscheen op 29 december 1964 een uitgebreid artikel over JOKO met de alleszeggende kop 'JOKO in Klazienaveen bedelt met veel succes'. En vervolgens: 'Er tekent zich weer een glimp van vrolijkheid af op het gelaat van LTS-leraar J. Kloosterman uit Klazienaveen. De Jeugd Omroep Klazienaveen en Omstreken kan weer een tijdje doordraaien, omdat reeds van vele kanten spontaan is gereageerd op de noodkreet, die hij enige tijd geleden de wereld moest insturen: 'Wanneer er geen hulp komt, zal de JOKO haar liefdewerk onder tbc-patiënten, spastische kinderen en bejaarden moeten staken en de met veel moeite verkregen spullen verkopen.'

'Kloosterman, geboren Groninger en oud-Rono-man, somt het allemaal op wat er zo in een jaar voor de zieke en hulpbehoevende mens wordt gedaan: 'Een maandelijkse uitzending op band, avonden in bejaardentehuizen, een Paaseierenrace met honderden prijzen, met Pinksteren een ballonwedstrijd, een kleurwedstrijd met Sinterklaas, met voor ieder kind een geschenk, optreden met amateurartiesten in de sanatoria en met Pasen een luisterwedstrijd met tweehonderd prijzen van winkeliers uit Emmer-Compascuum. Het blijkt nog maar een greep te zijn, waarvan de JOKO niettemin moest laten schieten toen het geld deze zomer gewoon op was. Ook het actiewerk moest toen tijdelijk worden stopgezet, mede door ziekte.'

"Bovendien, het werk breidt zich snel uit, zodat ook de kosten evenredig toenemen," aldus de heer Kloosterman, voor wie het ontspanningswerk onder de patiënten louter liefdewerk is, waarvoor hij maandelijks nog een gulden contributie stort en avond aan avond, soms tot diep in de nacht in touw. "Eén avond in de maand gaat daar echter van af. Dan ben ik bezig voor het clubblad van de v.v. Zwartemeer, waarvan ik hoofdredacteur ben."

"Mijn liefste wens? Dat we volgend jaar weer een invalidentocht kunnen organiseren. Dat hebben we één keer kunnen doen, in 1962, met ongeveer vijftig plaatselijke invaliden. Die tocht is toen geweldig aangeslagen. Maar we moeten zoveel plannen laten varen, omdat er niet voldoende steun is, ziet U..."

Wie kan meer vertellen over J.O.K.O.?

Reacties naar: Piet Naber, Sierduif 32, 7827 NJ Emmen, 0591-633942 of p.a.naber@home.nl

Boven: Op de Hottinger kaart (1773-1794) staat: Klinke-moolenbrug en op de topografische atlas van omstreeks 1900 Klenkemolenbrug (zie bladzijde 2).

Op de voorzijde is een foto van Jeugdomroep Klazienaveen en Omstreken, kortweg JOKO, meneer en mevrouw Kloosterman, lezen brieven voor in een microfoon in een 'radio-studio' (1961).

Op de achtergrond een deel van de kaart van Drenthe van 1634 van C. Pijnacker (eerste versie)

